

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาจิตสำนึก ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาจากบริบทเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. บริบทโรงเรียนหน้าพระลาน
2. ความหมายของวาทาในพระพุทธศาสนา
 - 2.1 มุตาในพระพุทธศาสนา
 - 2.2 วาทาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก
 - 2.3 วาทาที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก
 - 2.4 วาทาที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก
3. องค์ประกอบของวาทา
 - 3.1 วาทาสุภาสิต
 - 3.2 วาทาทุพภาสิต
4. ประเภทของวาทา
5. ประโยชน์ของวาทาสุภาสิต
6. โทษของวาทาทุพภาสิต
 - 6.1 โทษของการพูดเท็จ
 - 6.2 โทษของการพูดส่อเสียด
 - 6.3 โทษของการพูดคำหยาบ
 - 6.4 โทษของการพูดเพ้อเจ้อ
7. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บริบทโรงเรียนหน้าพระลาน

1.1 ประวัติและความเป็นมา

โรงเรียนหน้าพระลานได้มีการจัดการเรียนการสอน ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ผู้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนคือ นายนาถ อินทวิเชียร นายยวง โยบัณฑิตย์ นางจรรยาศรี นาคทอง นายสุข บุญพรหม นายฉนวน เปลี่ยนสะอาด และนายจรรยา คลายนาทรร ได้ร่วมกันยื่นคำร้องต่อราชการ ขอจัดตั้งโรงเรียนและเปิดสอนตั้งแต่วันที่ 15 กันยายน 2494 และเปิดเป็นทางการ เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2496 และยังคงอาศัยศาลาการเปรียญวัดหน้าพระลาน เป็นที่เรียน มีครู 3 คน นักเรียน 83 คน

พ.ศ. 2497 นิคมสร้างตนเองจังหวัดสระบุรี ร่วมกับประชาชน ย้ายวัดหน้าพระลาน ไปอยู่ฝั่งตรงข้าม และยกที่ดินเดิมให้เป็นของโรงเรียน จำนวน 13 ไร่ 2 งาน

พ.ศ. 2524 เปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่เป็น โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม)

พ.ศ. 2537 เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา และได้รับงบประมาณจังหวัด ของนายเงิน บุญสุภา สมาชิกสภาจังหวัดสระบุรี

ในขณะนี้นายสุวัฒน์ แสนทวี เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) มีครูทั้งหมด 62 คน นักการภารโรง 4 คน ในปีการศึกษา 2541 จัดการเรียนการสอน 3 ระดับ คือ อนุบาลปีที่ 1 นักเรียน 137 คน มี 4 ห้องเรียน อนุบาลปีที่ 2 นักเรียน 147 คน มี 4 ห้องเรียน รวม 284 คน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นักเรียน 210 มี 5 ห้องเรียน ประถมศึกษาปีที่ 2 นักเรียน 203 คน มี 5 ห้องเรียน ประถมศึกษาปีที่ 3 นักเรียน 209 คน มี 5 ห้องเรียน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นักเรียน 183 คน มี 5 ห้องเรียน ประถมศึกษาปีที่ 5 นักเรียน 162 คน มี 5 ห้องเรียน ประถมศึกษาปีที่ 6 นักเรียน 185 คน มี 5 ห้องเรียน รวม 1,152 คน และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 นักเรียน 192 มี 5 ห้องเรียน มัธยมศึกษาปีที่ 2 นักเรียน 170 คน มี 4 ห้องเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวนนักเรียน 165 คน มี 4 ห้องเรียน รวมทั้งสิ้น 1,963 คน มี 51 ห้องเรียน

ตาราง 1 จำนวนนักเรียนและห้องเรียน

ชั้น	จำนวนนักเรียน	จำนวนห้องเรียน
อนุบาล ปีที่ 1	137	4
อนุบาลปีที่ 2	147	4
รวมก่อนประถมศึกษา	284	8
ประถมศึกษาปีที่ 1	210	5
ประถมศึกษาปีที่ 2	203	5
ประถมศึกษาปีที่ 3	209	5
ประถมศึกษาปีที่ 4	183	5
ประถมศึกษาปีที่ 5	162	5
ประถมศึกษาปีที่ 6	185	5
รวมประถมศึกษา	1,152	30
มัธยมศึกษาปีที่ 1	192	5
มัธยมศึกษาปีที่ 2	170	4
มัธยมศึกษาปีที่ 3	165	4
รวมมัธยมศึกษา	527	13
รวมทั้งสิ้น	1,963	51

1.2 ปรัชญาและวิสัยทัศน์ของโรงเรียน

โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) ได้กำหนดทิศทางในการจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมศักยภาพผู้เรียน มีความสมบูรณ์และสมดุลทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา โดยส่งเสริมและจัดการศึกษาควบคู่กันไประหว่างความรู้และคุณธรรมทั้งการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถจัดการเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง ภายใต้ปรัชญาของโรงเรียน ความว่า โรงเรียนเน้นจัดการศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสนองความต้องการและพัฒนาคุณภาพ โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้เต็มตามศักยภาพ และเป็นธรรมชาติ โดยยึดหลักการทุกคน สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง การกำหนดวิสัยทัศน์ของโรงเรียน ได้ถือเอาปรัชญาการศึกษามาเป็นแนวทางโดยกำหนด วิสัยทัศน์ ว่า เป็นโรงเรียนตัวอย่าง ในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเต็มศักยภาพมาตรฐาน ภายใต้การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วม ที่มีประสิทธิภาพ วิสัยทัศน์นี้โรงเรียนได้กำหนดระยะไว้ 3 ปี คือ ภายในปี 2550 โรงเรียนจะต้องบรรลุผลสำเร็จตามที่ตั้งไว้ อนึ่งในปี 2549 ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของการกำหนดแผน โรงเรียนได้กำหนดเป้าหมายคุณภาพของโรงเรียน คือ “อ่านออก เขียนได้ คิดเลขไว ใช้คอมพิวเตอร์ เล่นดนตรีไทย ว่ายน้ำเก่ง”

1.3 ลักษณะชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่

สภาพของชุมชนเป็นลักษณะกึ่งเมืองชนบทมีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นอุตสาหกรรม มีการระเบิดและย่อยหินก่อสร้าง รวมทั้งแร่ธาตุอีกหลายชนิด เช่น หินอ่อน หินลูกรัง และ หินปูน กวาร์ร้อยละ 50 ของพื้นที่ เป็นภูเขา ส่วนพื้นที่ราบใช้เป็นที่ปลูกสร้างที่อยู่ และอาศัย การคมนาคมมีความสะดวก เนื่องจากมีถนนพหลโยธินผ่าน รวมทั้งมีถนนซอย เข้าหมู่บ้านและแหล่งชุมชน สามารถใช้สัญจรได้ตลอดทุกฤดูกาล

1.4 สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ประชากรส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 90 ประกอบอาชีพรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรมร้อยละ 10 อาชีพเกษตรกรรมและอื่น ๆ แต่เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา และมีอุตสาหกรรมย่อยหิน ดังนั้น จึงมีอาชีพที่เป็นอาชีพต่อเนื่อง เช่น โรงงานย่อยหิน โรงงานหินอ่อน โรงงานปูนขาว กิจการขนส่งรับจ้างทั่วไปเนื่องจากตำบลหน้าพระลานเป็นสังคมเมืองอุตสาหกรรม จึงเป็นสังคมผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นวัฒนธรรมของกลุ่มแรงงานที่ย้ายเข้ามาปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษ ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาคนว่างงาน และปัญหายาเสพติด ปัญหาความขัดแย้งของวัฒนธรรมดั้งเดิมกับความเจริญเติบโตแบบสังคมอุตสาหกรรม

1.5 แหล่งการเรียนรู้ และ แหล่งวิทยากรภายนอก

แหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ ห้องสมุด มุมหนังสือ ห้องพิเศษต่าง ๆ นอกจากโรงเรียนจะมีสถานประกอบการโรงโม่หิน การทำผลิตภัณฑ์หินอ่อน และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

ส่วนวิทยากรภายนอก ได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียน และวัดในการให้พระสงฆ์มาสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียน

ความหมายของวาจาในพระพุทธศาสนา

ความหมายของคำว่าวาจา ในอรรถกถาสุภาสิตสูตร สุตตนิบาต และในฎีกาสุภาสิตสูตร ปัญจกนิบาต อังคตตรนิกายว่า

วาจาที่เจรจากันอันมาในประโยคมีอย่างนี้ว่า วาจาที่พูด วาจาที่เปล่ง คำเป็น กลอนกิติ วาจาหาโทษมิได้ สบายหู กิติ ชื่อว่าวาจา ที่หมายถึงคำพูด ใช้เพื่อสารระหว่างผู้ส่ง สารและ ผู้รับสาร วาจาในลักษณะนี้เป็นวัจนภาษาเป็นคำพูดหรือตัวอักษรที่กำหนดตกลงใช้ ร่วมกัน ในสังคม ซึ่งหมายถึงรวมทั้งเสียงและลายลักษณ์อักษร วาจาที่เป็นคำพูดจึงเป็น ภาษาที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างมีระบบ มีหลักเกณฑ์ทางภาษาและไวยากรณ์ ที่คนในสังคมนั้นต้อง เรียนรู้ที่เข้าใจและใช้ในการฟัง การพูด อ่าน เขียน และคิด

ในคัมภีร์มังคลัตถปิณี พระสิริมังคลาจารย์ ได้อธิบายความหมายของวาจา ด้านเจตนา โดยอ้างถึงคัมภีร์บาลี อรรถกถาและฎีกา ไว้ดังนี้

วิญญัตติวาจา อย่างนี้ ถ้ากรรมอันบุคคลทำแล้วด้วยวาจาก็ดี วิริติวาจาว่า ความงตงามจากวจีทุจริต 4 เป็นต้น นี้เรียกว่า สัมมาวาจา ดังนี้ก็ดี เจตนาวาจา อย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายวาจาหยาบอันบุคคลสองเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมยังนรกให้เป็นไปพร้อม ดังนี้ ที่ใช้ชื่อว่าวาจา มิใช่วาจาที่ใช้พูดกัน ในวิภังค์แห่งมุตสาวาทสิกขาบท เจตนาชื่อว่า วาจา ดังนั้น ในอรรถกถาแห่งมุตสาวาทสิกขาบทจึงขยายความว่า เจตนาที่นับเนื่องในมิจฉาวาจา อันยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้น ชื่อว่า วาจา ในฎีกาแห่งมุตสาวาทสิกขาบทท่านอธิบายว่า บุคคลย่อมกล่าว ด้วยนั้น เหตุนั้นเจตนาที่ชื่อว่า วาจา ได้แก่ เจตนาอันยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้น เจตนาวาจาอย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดการเปล่งคำพูดออกมา

ในฎีกาพรหมชาลสูตรท่านจึงกล่าววว่า เจตนา ชื่อว่า ปิสุณวาจาเพราะเนื้อความ ได้ว่า บุคคลย่อมกล่าวคำส่อเสียด ด้วยเจตนาที่.. พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวคาถา ประพันธ์ นี้ไว้ในวิสัยเป็นที่กำหนด วจกรรมว่า ถ้ากรรมอันบุคคลทำด้วยวาจา กรรมนั้น ท่าน เรียกว่า “วจกรรม” วจและวจกรรมท่านกำหนดเป็นอันเดียวกัน

2.1 มุตสาในพระพุทธศาสนา

มุตสา แปลว่า เเท็จ เจตนาทำให้พูดเท็จ ชื่อว่า มุตสาวาท ได้แก่อกุศลเจตนา ที่ก่อให้เกิดความพยายามทางกายและทางวาจาของคนโกง โดยมุ่งจะหลอกลวงคนอื่นการพูดเท็จ หากทำให้คนอื่นเสียประโยชน์ จัดเป็นกรรมบถ ถ้าไม่เสียประโยชน์ ก็เป็นเพียงกรรมกรรมบถ ต่างกันกับ กรรม กรรมบถ หมายถึง กรรมที่ส่งผลในปฏิสนธิกาล เช่น ส่งผลให้ไปเกิดในนรก เกิดเป็นมนุษย์ เกิดในสวรรค์ เป็นต้น ส่วนกรรมหมายถึงกรรมที่ให้ผลในปวัตติกาล เช่น ส่งผลให้เห็นรูป ฟังเสียง ลิ้มรส ที่ดีหรือไม่ดี เป็นต้น

หลักกรรมมุสาวาท

มุสาวาท จะสำเร็จเป็นกรรมบถได้นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ 4 คือ

1. เรื่องไม่จริง
2. จิตคิดจะพูดให้ผิด
3. พยายามจะพูดออกไป
4. คนอื่นเข้าใจเนื้อความนั้น

มุสาวาทมีโทษมาก เพราะเหตุ 3 ประการ คือ

1. ประโยชน์ที่ถูกทำลายมีมาก
2. ผู้เสียประโยชน์เป็นผู้มีคุณมาก
3. กิเลสของผู้กล่าวมุสาวาทมีกำลังแรงกล้า

กรมการศาสนา (2545, หน้า 66) ในปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวถึงลักษณะของวาจาสุภาสิตว่า วาจาที่ประกอบด้วยองค์ 5 นับเป็นสุภาสิต ไม่เป็นทุพภาสิตไม่มีโทษอันผู้รู้ติไม่ได้ คือ

1. วาจาที่กล่าว (ถูกต้อง) ตามกาล
2. วาจาที่กล่าวเป็นความจริง
3. วาจาที่กล่าวอ่อนหวาน
4. วาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์
5. วาจาที่กล่าวด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์ 5 เหล่านี้แล นับเป็นสุภาสิต ไม่เป็นทุพภาสิตไม่มีโทษ อันผู้รู้ติไม่ได้”

มหามกุฏราชวิทยาลัย (2535, หน้า 67) ใน ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวถึง ลักษณะของคนพูดปด ย่อมอยู่ในบุคคลพูดมาก ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ 5 ประการเหล่านี้ ในบุคคลผู้พูดมาก คือ”

1. ย่อมพูดปด
2. ย่อมพูดส่อเสียด
3. ย่อมพูดคำหยาบ
4. ย่อมพูดเพ้อเจ้อ
5. ลิ่นชีวิตแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต (ความล่มจมตกต่ำ) นรก

สวรรค์ชัย พรหมถาวรี (2544, หน้า 45) กล่าวว่า มุสาวาท การพูดเท็จ การพูดปด การพูดโกหก หรือพูดไม่ตรงกับความเป็นจริง เป็นการทำให้ผู้ฟังหลงผิดไปจากความเป็นจริงตามคำพูดนั้น หรือ บางครั้งอาจแสดงอาการอย่างอื่นเพื่อให้เขารู้ด้วยความเท็จนั้น การแสดงมุสาวาทนี้ มิใช่เฉพาะแต่ทางวาจาอย่างเดียว แม้ทางกายก็อาจเป็นได้ เช่น เขียนหนังสือ

หรือสันตริษะที่ทำให้เขาเข้าใจว่าเป็นการปฏิเสธ ในข้อที่ไม่ควรปฏิเสธ มุสาจึงเป็นได้ทั้งทางกาย และทางวาจา ถึงแม้พูดด้วยปาก แต่ทำด้วยกายเพื่อจะให้เขาเข้าใจผิด ก็จัดเป็นมุสาวาทเหมือนกัน

มุสาวาทนั้น มีการแสดงออก 7 วิธี คือ

1. ปดมุสาตรงๆ ไม่มีมูล เช่น เห็นอยู่ว่าไม่เห็น รู้อยู่ว่าไม่รู้ โดยโวหาร กล่าวกัน ตามความมุ่งหมายของผู้พูด ท่านแสดงพอเป็นตัวอย่างมีลักษณะดังนี้ คือ
 - 1.1 พูดเพื่อจะให้เขาแตกกัน เรียกว่า ส่อเสียด
 - 1.2 พูดเพื่อจะโก่งเขา เรียกว่า มารยา
 - 1.3 พูดเพื่อจะยกย่อง เรียกว่า ยอ
 - 1.4 พูดแล้วไม่รับ เรียกว่า กลับคำ
2. ทนสาบาน กิริยาที่เสี่ยงสัตย์ว่า จะพูดตามจริงหรือจะทำตามคำสาบานแต่ใจไม่ ตั้งจริงตามนั้น มีปดในลำดับเป็นบริวาร เช่น เป็นพยานทนสาบานแล้วเบิกความเท็จ
3. ทำเล่ห์กระเท่ห์ กิริยาที่ทอดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่เป็นจริง เช่น ยวดรู้วิชากระพันว่า ฟันไม่เข้า ยังไม่ออกเป็นคัน เพื่อให้คนหลงเชื่อถือและพากันนิยมในตัวเป็นอุบายหลอกลวง
4. มารยา กิริยาที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง เช่น เป็นคนทุศีล ทำทำให้เขาเห็นว่า เป็นคนมีศีล
5. ทำเลศ พูดมุสาเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิ่งหนีเขามา เมื่อคนที่วิ่งไล่ตามถามว่าเห็นคนวิ่งหนีมาทางนี้หรือเปล่า ไม่อยากให้เขาจับคนผู้นั้น ได้ย้ายมายืน ณ ที่อื่นแล้วตอบว่าข้าพเจ้ายืนอยู่ที่นี่ ไม่เห็นใครเลย หมายถึงเล่นสำนวนว่า ตั้งแต่ตนย้ายจากที่นั้นมายืนที่นี่ ไม่เห็นคนวิ่งมา เขาพูดเพื่อจะให้ผู้ถามเข้าใจว่า ไม่ได้มีใครวิ่งมาทางนี้เลย เช่นนี้จะจัดว่าเป็นภาษาที่พ้นจากมุสาไปหาได้ไหม
6. เสริมความ พูดมุสาอาศัยมูลเดิม แต่เสริมความให้มากกว่าที่เป็นจริง เช่น พรรณนาสรรพคุณยาให้เกินกว่าด้วยยาที่พอจะรักษาได้
7. อำความ พูดมุสาอาศัยมูลเดิม แต่ตัดข้อความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เพื่อทำความเข้าใจให้กลายเป็นอย่างอื่น ข้อนี้พึงเห็นในคนผู้กระทำผิดและหวังจะปกปิดโทษของตัวแล้วกล่าวอำความ เช่น นักเรียนผู้เริ่มจะเสียคนกลับจากโรงเรียนแล้ว ไปบ้านเพื่อน นักเรียนผู้มีพฤติกรรมเหมือนตน ซวนกันไปเที่ยวชุกชนตามที่ต่าง ๆ กลับบ้านผิดเวลา บิดาถามว่า เหตุใดจึงกลับบ้านช้าไป เขาตอบว่า ไปบ้านเพื่อน การที่เขาไปบ้านเพื่อนก็เป็นความจริง แต่เขาพูดเพียงเท่านั้น เพื่อจะให้เข้าใจไปว่า เขาหาได้ไปเที่ยวชุกชนในที่อื่น

ข้อยกเว้นที่ไม่เป็นมุสาวาท คือ คำพูดบางอย่าง ไม่ประสงค์จะให้ผู้ฟังเชื่อ ผู้พูดนั้นพูดไม่จริง พูดตามความเข้าใจของตน ไม่มีเจตนาจะพูดมุสาวาท ซึ่งมีลักษณะต่างกันดังนี้

1. สำนวน,โวหาร, เช่น เมื่อมีคนถามว่า กินข้าวกินปลาแก้มมาแล้วหรือยัง ก็ตอบว่า กินแล้ว จริง ๆ อาจกินแต่ข้าว ปลาไม่ได้กิน หรือชมผู้หญิงว่า งามอย่างนางฟ้า ไม่ถือว่าเป็นมุสากาท

2. พูดด้วยความสำคัญผิด พูดไปตามความเข้าใจของคน ไม่มีเจตนามุสา เช่น ถามว่า วันนี้วันอะไร ก็ตอบว่า วันพุธ แท้จริงเป็นวันอังคาร เป็นต้น

3. พูดด้วยความพลั้งเผลอ หรือ ด้วยความตกใจ เช่น คนที่ตกใจง่าย จะพูดคำไม่จริงออกมาว่า เจ๊กคนน้ำ คุณพระช่วย หรือคาถาช่วย เป็นต้น

ไม่มีเจตนาที่จะกล่าวมุสา ก็ถือว่าเป็นการผิดศีลข้อที่ 4

ประเภทแห่งมุสาคงที่แสดงมาพอเป็นตัวอย่างนี้ บุคคลพูดด้วยวาจาหรือแสดง กิริยาท่าทางด้วยกายอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้อื่นรู้แล้วเขาจะเชื่อหรือไม่ ไม่ถือเป็นประมาท บุคคลผู้พูด หรือแสดงอาการนั้นได้ชื่อว่า พูดมุสาลในสิกขาบทนี้ ข้อนี้มีโทษทั้งฝ่ายพุทธจักรราชอาณาจักร ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษอย่างหนักถึงขั้นเป็นอาบัติปาราชิกโทษอย่างเบา ปรับอาบัติปาจิตตีย์ ไม่มีข้อยกเว้น ฝ่ายราชอาณาจักรปรับโทษตามฐานที่ทำลายประโยชน์ของผู้อื่น

เมื่อกล่าวโดยความเป็นกรรม จัดว่ามีโทษหนักเป็นชั้น มี 3 ลักษณะ คือ

1. โดยวัตถุ ถ้าข้อความนั้นเป็นเรื่องทำลายประโยชน์ของผู้อื่น เช่น วัตถุที่ต้องทนสาบาน เบิกความเท็จ ใส่ความผู้อื่น หลอกหลวงเอาทรัพย์สินเขา เป็นต้น กล่าวมุสากะท่านผู้มีคุณ เช่น บิดา มารดา ครูอาจารย์เจ้านาย และผู้มีศีลธรรม เป็นต้น มีโทษหนัก

2. โดยเจตนา ถ้าพูดคิดให้ร้ายแก่ท่าน เช่น กล่าวใส่ความท่าน มีโทษหนัก

3. โดยประโยชน์ ถ้าผู้พูดพยายามทำให้เขาเชื่อได้สำเร็จ มีโทษมาก

มุสานั้น เป็นข้อที่ไม่ยั่งยืนมั่นคง ผู้พูดยอมแสดงกิริยามิพิรุณให้ผู้มีปัญญาจับได้ และถ้าถูกซักถามเข้า ก็ยิ่งแสดงอาการพิรุณมากขึ้น และผู้พูดมุสานั้น ชื่อว่าส่ออภัยภัยไม่บริสุทธิ์ของตัวให้ปรากฏ เป็นคนที่ไม่น่าไว้วางใจ เพราะเมื่อเขาได้ช่องหรือโอกาสเมื่อไร เขาอาจทำความชั่วแล้วปกปิดไว้ และแม้เขา จะเข้าสมาคมในที่ใด ๆ ก็เป็นที่รังเกียจของคนทั้งหลาย คนเป็นอนของสกปรก มีกลิ่นเหม็น คิดตัวจะนั้นผู้หวังความบริสุทธิ์แห่งตน ควรเว้นจากมุสากาทเสีย ทำตัวให้เป็นคนมั่นคง มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้

ในการพูดแต่ละครั้งนั้น เราจะรู้ว่าผู้พูดพูดเท็จหรือไม่ ผิดศีลข้อมุสาคือ การเว้นจากพูดเท็จนี้หรือไม่ องค์ประกอบในการตัดสินอยู่ด้วยกัน 4 ลักษณะ ก็คือ สีลชาติ และถือว่าพูดเท็จโดยสมบูรณ์ คือ

1. เรื่องที่กล่าวนั้นไม่เป็นความจริง (อคตฺ วคฺตฺ)
2. มีจิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน (วิสฺวาทนจิตฺ)
3. พยายามพูดออกไป (คฺชฺไซ วายาโม)
4. ผู้อื่นเข้าใจเนื้อความที่พูดนั้น (ปรสฺส ตทตฺตฺวิขานนํ)

พระมหานงมานิช พลราชม (2548 หน้า 18) กล่าวถึง หลักการปฏิบัติตน
การละเว้นมุสาวาท ดังนี้

การงดเว้นจากการพูดปิด (มุสาวาทา เวรมณี) ผู้ที่ละเมิดมุสาวาทา ต้องได้รับ
กรรมวิบาก 5 สถาน คือ

1. ย่อมเกิดในนรก
2. ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน
3. ย่อมเกิดในกำเนิดเป็ดวีสัย
4. ย่อมเป็นผู้มีวาจาไม่เป็นที่เชื่อถือ มีกลิ่นปากเหม็นจัด
5. โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์จะถูกว่ากล่าวเสมอ

ผู้ที่ไม่ละเมิดมุสาวาทา ย่อมจะได้ผลอันสงฆ์ คือ

1. รู้กิจการอดีต อนาคต ปัจจุบันได้รวดเร็ว
2. มีสติตั้งมั่นทุกเมื่อ
3. มีความรู้มาก มีปัญญามาก
4. ไม่บ้า ไม่โง่ ไม่มัวเมาหลงไหล
5. มีวาจาไพเราะ มีน้ำคำเป็นที่น่าเชื่อถือ
6. มีความซื่อสัตย์สุจริตทั้งกาย วาจา

ในการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สรุป ได้ดังนี้

1. การรักษาศีล คือ ความปกติและการรักษาศีลก็คือความตั้งใจรักษาปกติของ
ตนเองเป็นหลักปฏิบัติไม่ทำให้เดือดร้อนแก่ตนเอง และผู้อื่นเป็นหลักแห่งความประพฤติ
ที่จะทำให้เกิดความสะอาด ทางกายและวาจา ศีล มีหลายประเภท เช่น ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10
ศีลที่ควรกระทำเพื่อให้เกิดความปกติในสังคมก็คือ ศีล 5 ได้แก่

1.1 พึงละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ตลอดจนการประทุษร้ายผู้อื่นให้เขา
ได้รับความเจ็บปวด และทรมาน เช่น การปล่อยให้สุนัขที่ตนเลี้ยง อออาหารตาย การลอบ
วางยาพิษ การใส่สารพิษลงใน อาหารและน้ำ การใช้อาวุธทำลายผู้อื่น การทรมานและสร้าง
ความตื่นตระหนก แก่คนและสัตว์

1.2 พึงละเว้นจากการขโมยฉ้อฉล ตลอดจนใช้อุบายโกงเพื่อหวัง
ในทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น การลักเด็กเพื่อเรียกค่าไถ่จากพ่อแม่หรือผู้ปกครอง การนำหรือพาเอาสิ่งของ
ที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตมาเป็นของตนเอง

1.3 พึงละเว้นจากการประพฤตินอกใจสามีหรือ
ภรรยาของตน การประพฤติดังงั้น ในบุตรภรรยาหรือสามีของผู้อื่น ตลอดจนการทำร้าย
ในของรักของใคร่ของผู้อื่น เพราะคำว่า กาม หมายถึงเฉพาะ ในเรื่องกามอารมณ์ เท่านั้น แต่กิน
ความไปถึงของรักของใคร่ เช่น การที่เราดีสุนัขของเพื่อนจนตาย นอกจากจะผิดศีลข้อที่ 1
แล้วยังผิดศีลข้อที่ 3 นี้อีกด้วย เพราะสุนัขนั้นเป็นของรักของเพื่อน

1.4 พึงละเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียดนินทาเพื่อเจ้อเหลวไหลพูดให้ร้ายผู้อื่น พูดเพื่อทำลายสามัคคีในหมู่คณะ พูดหยาบคาย ตลอดจนการพูดโน้มน้าให้ผู้อื่นเกิดการปรุงแต่งทางกายอีกด้วย

1.5 พึงละเว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมาตลอดจนการทำในสิ่งที่จะทำให้เกิดความมีนเมาต่อประสาท อันเป็นผลให้ร่างกายสูญเสียความปกติ เช่น ภัตตาคาร ผีน มอร์ฟิน เฮโรอีน ยาบ้า หรือยาขยัน และสิ่งเสพติดอื่นๆ

2. การเจริญสมาธิ การเจริญสมาธิสิ่งที่ขว้างกันจิตทำให้สมาธิไม่อาจเกิดขึ้น คือ นิวรณ์ 5 อย่าง ดังนี้

2.1 กามฉันทะ คือความยินดี พอใจ เพลิดเพลินในกามคุณอารมณ์ ได้แก่ ความยินดี พอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งสัมผัสทางกาย) อันนำยินดี นำรักใคร่พอใจ รวมทั้งความคิดอันเกี่ยวเนื่องด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะนั้น (คำว่ากาม ในทางธรรมนั้น ไม่ได้หมายถึงเรื่องเพศเท่านั้น)

2.2 พยาปทะ คือ ความโกรธ ความพยาบาท ความไม่พอใจขัดเคืองใจ

2.3 ทิณมัทธะ คือความง่วงเหงาหาวนอน ทิณะและมัทธะนั้น มีอาการแสดงออกที่คล้ายกันมาก คือทำให้เกิดอาการเซื่องซึมเหมือนกัน แต่มีสาเหตุที่ต่างกันคือ ทิณะเป็นกิเลสชนิดหนึ่ง เกิดจากการปรุงแต่งของจิต ทำให้เกิดความย่อท้อ เบื่อหน่าย ไม่มีกำลังที่จะทำความเพียรต่อไปส่วนมัทธะนั้นเกิดจากความเมื่อยล้า อ่อนเพลียของร่างกาย หรือจิตใจจริงเนื่องจากตรากตรำมาก หรือขาดการพักผ่อนที่เพียงพอ หรือการรับประทานที่มากเกินไป มัทธะนั้นไม่จัด เป็นกิเลส (พระอรหันต์ไม่มีทิณะแล้ว แต่ยังมีมัทธะได้เป็นบางครั้ง)

2.4 อุทธัจจกุกกุจจะ คือความฟุ้งซ่านของจิต และ "กุกกุจจะ" คือความรำคาญใจ อุทธัจจะนั้นคือการที่จิต ไม่สามารถยึดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นเวลานาน จึงเกิดอาการฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยไปเรื่องนั้นที่ เรื่องนี้ที่ ส่วนกุกกุจจะนั้นเกิดจาก ความกังวลใจ หรือไม่สบายใจถึงอุปสรรคที่ได้ทำไปแล้วในอดีต ว่าไม่น่าทำไปอย่างนั้นเลย หรือบุญกุศลต่างๆ ที่ควรทำ แต่ยังไม่ได้อำนาจ

2.5 วิจิกิฉา คือความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ หรือไม่ปักใจเชื่อว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิดหรือควรทำแบบไหนดีจึงไม่อาจมุ่งมั่น ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งได้อย่างเต็มที่ สมาธิจึงไม่เกิดขึ้น

สรุปได้ว่า มุสาวาท หมายถึง การแสดงออกทางพฤติกรรมทางวาจาจากกล่าวได้ว่า เป็นศีลที่กระทำผิดกันมากที่สุด เนื่องจาก การพูดเท็จ เกิดจากความต้องการความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง การที่จะแก้ปัญหาการพูดเท็จได้ก็ต้องมีสติ ต้องรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล สามารถทำได้โดยการรักษาศีลและการเจริญสมาธิ

2.2 วาจาในพระวินัยปิฎก (กรมการศาสนา, 2545, หน้า 436)

คำว่า วาจา พระวินัยปิฎก มี 2 เรื่องหลัก คือ 1 การละเมิดพระวินัยของพระภิกษุด้วยวาจา เช่น สังฆาภิเสสสิกขาบท กล่าวว่ อนึ่งภิกษุใดรูปเดียว สำเร็จกรรมงในที่ลับในอาสนะกำบังด้วยวาจาชั่วหยาบเหมือนชายหนุ่มพูดเคาะหญิงสาวด้วยวาจาพาดพิงเมถุนเป็นสังฆาภิเสส

อนึ่ง ภิกษุรูปใดรูปเดียว สำเร็จกรรมงในที่ลับ คือในอาสนะกำบัง พอจะทำการได้กับมาตุคามผู้เดียว อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้ เห็นภิกษุกับมาตุคามนั้นแล้วพูดขึ้นด้วยกรรม 3 ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือด้วยปาราชิกก็ดี ด้วยสังฆาภิเสสก็ดี ปาจิตติยบ้าง ภิกษุปฏิญาณซึ่งกรรมง พึงถูกปรับด้วยกรรม 3 ประการอย่างหนึ่ง อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้นั้น กล่าวด้วยกรรมใด ภิกษุนั้นพึงถูกปรับ ด้วยกรรมนั้น กรรมนี้ชื่อ อนิยต

2.3 วาจาในพระสุตตันตปิฎก (กรมการศาสนา, 2545, หน้า 436)

คำว่า วาจา ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก มี 2 ประเด็นหลัก คือ 1 วาจาที่ใช้สื่อสารกัน ทั่วไป เช่น ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง ดินได้ไม่ตายตัว เมื่อถูกถามปัญหาในข้อนั้น ๆ ย่อมกล่าววาจา ดินได้ไม่ตายตัวด้วยเหตุ 4 ประการ ก็สมณพราหมณ์ ผู้เจริญพวกนั้น อาศัยอะไร ประการอะไร จึงมีทิวฐิดินไม่ตายตัว เมื่อถูกถามปัญหาในข้อนั้น ๆ ย่อมกล่าววาจา ดินได้ไม่ตายตัวด้วยเหตุ 4 ประการ

ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลก ไม่รู้จักตามความจริงว่า นี่เป็นนกุล นี่เป็นนกุล เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า เราไม่รู้จักตามความเป็นจริงว่า นี่เป็นนกุล นี่เป็นนกุล ก็ถ้าเราไม่รู้จักตามความเป็นจริงว่า นี่เป็นนกุล นี่เป็นนกุล คำพยากรณ์นั้นของเรา จะพึงเป็นคำเท็จ คำเท็จของเรานั้นจะพึงเป็นความเดือดร้อนแก่เรา ความเดือดร้อนของเรานั้นจะพึงเป็นอันตรายแก่เรา เพราะฉะนั้น เขาจึงไม่กล้าพยากรณ์ว่า นี่เป็นนกุล นี่เป็นนกุล เพราะกลัวแต่การกล่าวเท็จ เพราะเกลียดการกล่าวเท็จ เมื่อถูกถามปัญหาในข้อนั้น ๆ จึงกล่าววาจา ดินได้ไม่ตายตัวว่า ความเห็นของเราว่า อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างอื่นไม่ใช่ ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ ลูกภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นฐานะที่ 1 ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง อาศัยแล้วปรารภแล้ว มีทิวฐิดินได้ไม่ตายตัว เมื่อถูกถามปัญหาในข้อนั้น ๆ ย่อมกล่าววาจา ดินได้ไม่ตายตัว

2.4 วาจาในพระอภิธรรมปิฎก (กรมการศาสนา, 2545, หน้า 568)

ความหมายของวาจาในพระอภิธรรมปิฎก กล่าวถึงสภาวะธรรมล้วนๆ เช่น ธรรมเป็นนกุล เป็น ไฉน โยคาวจรบุคคล เจริญผานเป็นโลกุตตระ อันเป็นเครื่องออกไปจากโลก นำไปสู่นิพพาน เพื่อละทิวฐิ เพื่อบรรลุมิเบื้องต้น สัจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน เป็น ทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา ประกอบด้วย สัมมาทิวฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ มีในสมัยนั้น หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแม้อื่นใด มีอยู่ในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ธรรมเป็นนกุล

องค์ประกอบของวาจา

องค์ประกอบของวาจาที่เป็นถ้อยคำ หรือที่แปลตามรูปศัพท์ว่าจาวา คำแปล ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าคือ คำพูด เป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของบุคคลให้ผู้อื่นได้รับความคิดของตน ในอวัยวะของเรามีทั้งหมด 6 ส่วน คือ ปาก เท้า มือ เท้า ศีรษะ หลัง และท้อง เมื่อว่าโดยหน้าที่ ปากเป็นลักษณะสำคัญกว่าสิ่งใด เพราะปากเป็นทางออกของถ้อยคำทำหน้าที่ส่งภาษา

ในสุภาษิตสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ประกอบของวาจาสุภาษิต ไว้ 4 ประการ ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วาจาอันประกอบด้วยองค์ 4 เป็นวาจาสุภาษิต ไม่เป็นวาจาทุพภาษิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และเป็นวาจาอันวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน องค์ 4 เป็นในคุณภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว 1 ไม่กล่าววาจาที่บุคคลกล่าวแล้วแล้ว 1 ย่อมกล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก 1 ย่อมกล่าวแต่วาจาจริงอย่างเดียว ไม่กล่าวเท็จ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วาจาไม่มีโทษ และเป็นวาจาอันวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร) (2541, หน้า 185) ได้กล่าวถึงลักษณะของการประพฤติชอบด้วยวาจา มีอยู่ 2 ประการคือ วาจาสุภาษิตในการสื่อสารในทางที่ดี วาจาทุพภาษิตที่เป็นการสื่อสารที่ตรงกันข้ามในทางที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งสามารถแยกได้ดังนี้

3.1 วาจาสุภาษิต

พระพุทธศาสนาที่เจริญมาได้ตลอดเวลานับพัน ๆ ปี แพร่หลายเป็นที่นับถืออยู่ในประเทศต่าง ๆ และมีคณะสงฆ์ผู้สืบต่อศาสนา เป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า พระองค์มีวิธีการสอน วิธีแสดงธรรมที่ได้ผลเป็นที่ประจักษ์ ดังนั้นการใช้วาจาจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื้อหาคำสอนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยคุณค่าในทางความประพฤติปฏิบัติ การสอนที่จะให้ได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่าความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย การสอนความสำเร็จต้องอาศัยคุณสมบัติในตัวของผู้สอนในทุกส่วน

พระพุทธเจ้าทรงมีพระสุรเสียงที่โหม่งน่าฟัง ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ และตรัสพระวาจาสุภาพ สละสลวย อย่างคำชมของจังก์พราหมณ์ที่ว่า พระสมณะโคดม มีพระวาจาไพเราะ รู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจ เนื้อความได้ชัดเจน และคำของอัครมาณพที่ว่า พระสุรเสียงที่เปล่งก้องจากพระโอษฐ์นั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะ 8 ประการ คือ แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พร่า ซึ่งกังวาน ซึ่งมีปรากฏในสูตรต่างๆ

ในอภัยราชกุมารสูตร พระพุทธเจ้าทรงมีหลักเกณฑ์ในการใช้วาจาของพระองค์ ดังนี้ นิครนถ์นาฏบุตรให้อภัยราชกุมารไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ตรัสวาจาไม่เป็นที่รักที่พอใจของคนอื่นหรือไม่ ด้วยหวังจะเอาโทษพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสตอบอภัยราชกุมารว่า

ดูกรราชกุมาร ตถาคตก็นั้นเหมือนกัน ย่อมรู้ว่าจาที่ไม่เป็นจริง ไม่แท้ ไม่ประกอบ ด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น หนึ่งตถาคตย่อมรู้ว่าจาทที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจ ของผู้อื่น ในข้อนั้น ตถาคตย่อมรู้กาลในการพยากรณ์วาจานั้น ตถาคตย่อมรู้ว่าจาทที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าว วาจายาญนั้น ตถาคตย่อมรู้ว่าจาทที่แท้จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ว่าจาท ที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมรู้กาล ที่จะพยากรณ์วาจานั้นข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเห็นดูในสัตว์ทั้งหลาย

ในอรรถกถา ได้กล่าวถึงวาจาคามพุทธพจน์ข้างต้นว่า

บรรดา วาจา สอง ฝ่ายนั้น ในฝ่าย วาจา ไม่เป็นที่รัก วาจาแรกที่เป็นไป ตูคนที่ไม่ใช่ โจรว่าโจร ตูคนไม่ใช่ทาสว่าทาส ตูคนที่ไม่ใช่ผู้ประกอบกรรมชั่วว่า คนประกอบกรรมชั่ว ตถาคต ไม่กล่าวอย่างนั้น วาจาที่สองเป็นไปด้วยอำนาจวาจาที่ผู้เป็นโจรเท่านั้นว่า ผู้นี้โจร ดังนี้ เป็นต้น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น บัดนี้พึงทราบวาจาทที่สาม คือ วาจาที่กล่าวด้วยมุ่งประโยชน์เป็น เบื้องหน้า ด้วยมุ่งธรรมเป็นเบื้องหน้า ด้วยมุ่งสั่งสอนเป็นเบื้องหน้าแก่มหาชนอย่างนี้ว่า เพราะความที่ท่านไม่ได้ทำบุญไว้ ท่านจึงยากจน มีผิวพรรณทราม มีอำนาจน้อย แม้ดำรงอยู่ ในโลกนี้แล้วก็ไม่ทำบุญอีก ในอรรถกถาทที่สอง ท่านจะพ้นจากอภาย 4 ได้อย่างไร ตถาคตเป็น ผู้รู้กาล เพื่อประโยชน์แก่กาลพยากรณ์วาจานั้น ในการพยากรณ์ที่สามนั้นอธิบายว่า ตถาคตรู้ กาลที่ถือเอาของที่ควรถือเอาที่ย่อมรับของมหาชนแล้วจึงพยากรณ์ ในฝ่ายวาจาเป็นที่รักวาจา แรกชื่อว่า ถ้อยคำที่ไม่ควรตั้งไว้ ถ้อยคำที่ไม่ควรตั้งไว้ นั้นพึงทราบอย่างนี้

ในทุกภวสุตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถ้อยคำของบุคคล 5 จำพวก เป็นวาจาที่ดี เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล หรือพูดดีเป็นดี พระองค์ทรงแสดงบุคคลทั้ง 5 จำพวกว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล 5 จำพวก ย่อมเป็นถ้อยคำดี เมื่อเทียบ บุคคลกับบุคคล บุคคล 5 จำพวก เป็นใจน คือถ้อยคำปรารภศรัทธาคือถ้อยคำดีแก่ผู้มีศรัทธา 1 ถ้อยคำปรารภศีลเป็นถ้อยคำดีของผู้มีศีล 1 ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจะเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้ได้สติบ ามาก 1 ถ้อยคำปรารภจาคะเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีจาคะ 1 ถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ ผู้มีปัญญา 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มี ศรัทธา เมื่อพูดเรื่องศรัทธาก็ไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายบาท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธ เคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้มีศรัทธานั้นย่อมเห็นศรัทธาสัมปทา ในตนและย่อมได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มีศรัทธาสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึง เป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีจิตศรัทธา เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภศีลจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศีล เพราะผู้ มีศีลเมื่อพูดเรื่องศีล ย่อมไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายบาท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคือง และความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้มีศีลนั้นย่อมเห็นศีลสัมปทาในตน และ

ยอมได้ปิติปราโมทย์ที่มีศีลสัมปทานั้นเป็นเหตุฉะนั้น ถ้อยคำปรารภศีลจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศีล เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้ได้สติมากเพราะผู้ได้สติมาก เมื่อพูดเรื่องพหุสัจจะ ย่อมไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายาบท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคือง และความซัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ได้สติมากย่อมเห็นสุดสัมปทาในตน และยอมได้ปิติปราโมทย์ที่มีสุดสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้นถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้ได้สติมาก เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภจาคะจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีจาคะ เพราะผู้มีจาคะ เมื่อพูดเรื่องจาคะ ย่อมไม่มีขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายาบท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคือง และความซัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้มีจาคะนั้นย่อมเห็นจาคะสัมปทาในตน และยอมได้ปิติปราโมทย์ที่มีจาคะสัมปทานั้นเป็นเหตุไร ถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีปัญญา เมื่อพูดเรื่องปัญญา ย่อมไม่ขัดข้องไม่โกรธ ไม่พยายาบทไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคืองและความซัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้มีปัญญานั้น ย่อมเห็นปัญญาสัมปทาในตนและยอมได้ปิติปราโมทย์ที่มีปัญญาสัมปทานั้นเป็นเหตุฉะนั้นถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีปัญญา คุณกริกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล 5 จำพวกนี้และยอมเป็นถ้อยคำดี เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล

วจาสุภาสิตเป็นวจาที่สามารถโหม่นนำวจิตใจในเสียงที่ไพเราะเสนาะหู ซึ่งมีความหมายเหมือนกับวจีสัจจัต 4 ประการเช่นเดียวกัน วจีสัจจัต จะหมายถึง การประพฤติปฏิบัติชอบตามวจีสัจจัต โดยการเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

เว้นจากการพูดเท็จคือ พูดแต่ความจริง ไม่โกหกปลิ้นปล้อนกะล่อนต่อแหล่ง พูดแต่ความจริง เวลาพูดอะไรต้องรักษาคำพูดของตัวเอง มี สัจจะตรงไปตรงมา ไม่กวนให้คนอื่นเข้าใจผิด

เว้นจากการพูดส่อเสียดคือ พูดแต่คำที่ช่วยให้เกิดความสมัคสมาน สามัคคีกัน ไม่พูด ยุยงแตกร้างกัน พูดให้คนที่โกรธกันคืนดีกัน ไม่พูดนินทาเพื่อให้โกรธกัน

เว้นจากการพูดคำหยาบคือ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน พูดให้กำลังใจซึ่งกันและกัน กล่าวชมเมื่อรู้สึกจริง ๆ ไม่แสสร้งประจบสอพลอ ถ้าจะชมคนชมต่อหน้าหรือลับหลังก็ได้ แต่ควรให้คำแนะนำเมื่อเขาทำไม่ดีควรพูดกันต่อหน้าตัวต่อตัว ไม่เอามาประจานให้คนอื่นรับรู้ เพื่อรักษาเกียรติซึ่งกันและกัน

เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อคือ พูดแต่คำที่มีสาระ มีประโยชน์ พูดน้อยแต่ให้ได้ความมาก เวลาทำงานหรือเรียนหนังสือต้องพูดต้องถามให้เป็นกิจจลักษณะ ไม่พูดน้ำท่วมทุ่ง แต่ในเวลาว่างพักผ่อนคุยกันจะคุยนอกเรื่องนอกราวหนอยก็ไม่เป็นไร ต้องดูกาลเทศะให้ดีอะไรควร และอะไรไม่ควรพูดอย่างไร ที่ไหน เมื่อใด

3.2 วาจาทุพภาษิต

ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาได้ระบุเฉพาะองค์ประกอบของวจาสุภาษิตเท่านั้น แต่ก็สามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบของวจาตุพภาษิตย่อมจะเป็นตรงกันข้ามกับองค์ประกอบของวจาสุภาษิต เมื่อเทียบเคียงกับองค์ประกอบของวจาสุภาษิต จะได้องค์ประกอบของวจาตุพภาษิตดังนี้คือ วาจานั้นเป็นวจาที่กล่าวไม่ถูกกาล เป็นวจาที่กล่าวเป็นเท็จ เป็นวจาที่กล่าวไม่อ่อนหวาน เป็นวจาที่กล่าวประโยชน์ไม่ได้ เป็นวจาที่กล่าวไร้เมตตา เป็นวจาที่มีโทษ วิญญูชนคติเตียน ซึ่งปรากฏในพระสูตรต่างๆ ดังนี้

ในทุกกถาสสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถ้อยคำของบุคคล 5 จำพวก เป็นวจาที่ชั่ว เมื่อเทียบกับบุคคลกับบุคคล หรือพูดชั่วเป็นชั่ว พระองค์ทรงแสดงบุคคลทั้ง 5 จำพวกว่า

คูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล 5 จำพวกย่อมเป็นถ้อยคำชั่ว เมื่อเทียบกับบุคคลกับบุคคล บุคคล 5 จำพวกเป็นโฉน คือถ้อยคำปรารภศรัทธาเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ไม่มีศรัทธา 1 ถ้อยคำชั่วปรารภศีลเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทุศีล 1 ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะ เป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ได้สติบ่น้อย 1 ถ้อยคำปรารภจาคะเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ตระหนี่ 1 ถ้อยคำปรารภปัญญา เป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทรมปัญญา 1 คูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึง เป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ไม่มีศรัทธาเพราะผู้ไม่มีศรัทธาเมื่อพูดเรื่องศรัทธาย่อมขัดข้อง โกรธพยาบาทกระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ชื่อนั้นเหตุไร เพราะผู้ไม่มีศรัทธานั้น ย่อมไม่เห็นศรัทธาสัมปทาในตน และย่อมไม่ได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มีศรัทธาสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทุศีล เพราะผู้ทุศีลเมื่อพูดเรื่องศีลย่อมขัดข้อง โกรธ พยาบาทกระด้าง แสดงความโกรธเคือง และความขัดใจให้ปรากฏ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ทุศีลย่อมไม่เห็นศีลสัมปทาในตน และย่อมไม่ได้ปฏิบัติและปราโมทย์ที่มีศีลสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้นถ้อยคำปรารภศีลจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทุศีล เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะ จึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ได้สติบ่น้อย เพราะผู้ได้สติบ่น้อยเมื่อพูดเรื่องพหุสัจจะ ย่อมขัดข้อง โกรธพยาบาทกระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ได้สติบ่นอยนั้นย่อมไม่เห็นสุตะสัมปทาในตน และย่อมไม่ได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มี สุตะสัมปทาเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ได้สติบ่น้อย เพราะเหตุไรถ้อยคำปรารภจาคะจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ตระหนี่เพราะผู้ตระหนี่เมื่อพูดเรื่องจาคะ ย่อมขัดข้อง โกรธ พยาบาท กระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ตระหนี่นั้นย่อมไม่เห็นจาคะสัมปทาในตนและย่อมไม่ได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มีจาคะสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภจาคะ จึงเป็นถ้อยคำชั่วของผู้ตระหนี่ เพราะเหตุไรถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทรมปัญญา เพราะผู้ทรมปัญญา เมื่อพูดเรื่องปัญญาย่อมขัดข้อง โกรธ พยาบาท กระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ทรมปัญญา ย่อมไม่เห็นปัญญาสัมปทาในตนและย่อมไม่ได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มีปัญญาสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้นถ้อยคำปรารภปัญญา

จึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทราบบัญญา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล 5 จำพวกนี้แล
ย่อมเป็นถ้อยคำชั่ว เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล

ผู้วิจัยเห็นว่าองค์ประกอบของการใช้วาจาตั้งที่กล่าวมาแล้วสามารถสรุปได้ดังนี้

1. วาจาไม่จริง ไม่เกิดประโยชน์ ไม่เป็นที่ชอบใจ ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น
2. วาจาที่จริง ไม่เกิดประโยชน์ ไม่เป็นที่ชอบใจ ตถาคตไม่กล่าวอย่างนั้น
3. วาจาที่จริง เกิดประโยชน์ ไม่เป็นที่ชอบใจ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น
4. วาจาที่ไม่จริง ไม่เกิดประโยชน์ เป็นที่ชอบใจ ตถาคตไม่กล่าวอย่างนั้น
5. วาจาที่จริง เกิดประโยชน์ เป็นที่ชอบใจ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าวอย่างนั้น

ประเภทของวาจา

พระพุทธองค์ทรงแสดงการใช้วาจาของคนเราไว้ 3 ประเภท คือ

คุณภณิ ปากเหม็น ปุปผภณิ ปากหอม และ มธุภณิ ปากหวาน คนผู้เห็นแก่ตัว
เห็นแก่คนอื่นบ้าง เห็นแก่ลาภผลเล็กน้อยบ้างเมื่อถูกถาม แม้ไม่รู้ก็บอกว่ารู้ หรือรู้ก็บอกว่า
ไม่รู้ ไม่เห็นก็บอกว่าไม่เห็น หรือเห็นก็บอกว่าไม่เห็น เป็นคนพูดปดทั้ง ๆ ที่รู้ดีคือ คนปากเหม็น

บุคคลผู้พูดภาษาพูด (ดู ตามพจนานุกรม ฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๓๐
แปลว่า ชี) บุคคลบางคนในโลกนี้ ชอบพูดเท็จ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท(อยู่ในท่ามกลางผู้คน
เป็นจำนวนมาก) อยู่ท่ามกลางญาติ อยู่ท่ามกลางทหาร หรืออยู่ในท่ามกลางราชสำนัก (อยู่ในศาล)
ถูกเขานำไปอ้างเป็นพยานซักถามว่า “บุรุษผู้เจริญ มาเถิด ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น” บุคคลนั้น
ไม่รู้ก็กล่าวว่า “รู้” หรือรู้ก็กล่าวว่า “ไม่รู้” ไม่เห็นก็กล่าวว่า “เห็น” หรือเห็นก็กล่าวว่า “ไม่เห็น”
พูดเท็จทั้งที่รู้เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น หรือเพราะเหตุคือเห็นแก่อำภิสเล็กน้อย
ด้วยประการฉะนี้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้พูดภาษาพูด

พระไตรปิฎก ฉบับธรรมทาน คุณภณิสสูตร, หน้า 467 กล่าวไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
บุคคล 3 จำพวกนี้ มีปรภาภอยู่ในโลก 3 จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลที่พูดถ้อยคำเหม็นเหมือนคูด 1
บุคคลที่พูดถ้อยคำหอมเหมือนดอกไม้ 1 บุคคลที่พูดถ้อยคำหวานปานน้ำผึ้ง 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ก็บุคคลผู้พูดถ้อยคำเหม็นเหมือนคูดเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ไปในสภาก็ดี ไปในบริษัทก็ดี
ไปในท่ามกลางหมู่ญาติก็ดี ไปในท่ามกลางเสนา ก็ดีไปในท่ามกลางราชสกุลก็ดี ถูกเขาอ้างเป็นพยาน
ถามว่า แน่ะบุรุษผู้เจริญท่านรู้หรืออย่างไร จงกล่าวอย่างนั้น เขาไม่รู้ก็กล่าวว่ารู้ หรือรู้ก็กล่าวว่าไม่รู้
ไม่เห็นก็กล่าวว่าเห็น หรือเห็นก็กล่าวว่าไม่เห็น แกล้งกล่าวเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุแห่งตนเพราะเหตุ
แห่งคนอื่น หรือเพราะเห็นแก่อำภิสเล็กน้อย ด้วยประการฉะนี้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า
บุคคลผู้พูดด้วยถ้อยคำเหม็นเหมือนคูด ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พูดด้วยถ้อยคำหอมเหมือน
ดอกไม้เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ไปในสภาก็ดี ไปในบริษัทก็ดี ไปในท่ามกลางหมู่ญาติก็ดี
ไปในท่ามกลางเสนาก็ดีไปในท่ามกลางราชสกุลก็ดี ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ถามว่า แน่ะบุรุษผู้
เจริญ ท่านรู้หรืออย่างไร จงกล่าวอย่างนั้นเขาเมื่อไม่รู้ก็กล่าวว่าไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็กล่าวว่ารู้ เมื่อไม่เห็น

ก็กล่าวว่าไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็กล่าวว่าเห็น ย่อมไม่แก้งกล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะเหตุแห่งคน เพราะเหตุแห่งคนอื่น หรือเพราะเห็นแก่อำภิสเล็กน้อย ด้วยประการฉะนี้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าบุคคลพูดด้วยคำหอมเหมือนดอกไม้ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้พูดด้วยคำหวานปาน น้ำผึ้งเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ พูดแต่ว่าจากที่ไม่มี โทษ เสนาะโสด เป็นที่รัก จับหัวใจ เป็นวาจาชาวเมือง เป็นถ้อยคำที่ชวนเป็นอันมากพอใจชอบใจ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าบุคคลผู้พูดด้วยคำหวานปานน้ำผึ้ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล 3 จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก ฯ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ ปุคคลวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 20 หน้า 161 ได้กล่าวบุคคลผู้พูดภาษาดอกไม้ คืออย่างไรบุคคลบางคนในโลกนี้ละ การพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ในท่ามกลางญาติ อยู่ในท่ามกลางทหาร หรืออยู่ในท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขานำไปอ้างเป็นพยานซักถามว่า “บุรุษผู้เจริญ มาเถิด ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น” บุคคลนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า “ไม่รู้” หรือรู้ก็กล่าวว่า “รู้” ไม่เห็นก็กล่าวว่า “ไม่เห็น” หรือเห็นก็กล่าวว่า “เห็น” ไม่พูดเท็จทั้งที่รู้เพราะเหตุแห่งคน เพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น หรือเพราะเหตุคือเห็นแก่อำภิสเล็กน้อย ด้วยประการฉะนี้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้พูดภาษาดอกไม้ว่า คือ ปุพฺผภาณีบุคคล

บุคคลผู้พูดภาษาน้ำผึ้ง

บุคคลบางคนในโลกนี้ ละวาจาหยาบคาย เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เป็นผู้กล่าวแต่ว่าจากที่ไม่มีโทษ สบายหู ไพเราะน่ายรักจับใจ เป็นวาจาของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้พูดภาษาน้ำผึ้ง คือ มธุภาณีบุคคล

ประเภทของวาจาผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. กุณภาณีบุคคล (พูดจาภาษาคุณ) กล่าวแต่ วชิทฺจวิต
2. ปุพฺผภาณีบุคคล (พูดจาภาษาดอกไม้) กล่าวแต่ วจิสฺสุจิต คำจริงคำสัตย์
3. มธุภาณีบุคคล (พูดจาภาษาน้ำผึ้ง) กล่าวแต่ วาจาไพเราะเสนาะโสด

เป็นภาษาของผู้ดี ผู้ฟังเมื่อฟังแล้วเกิดความรักใคร่ พอใจ นำคบหา และต้องเป็นวชิสุจิตด้วย

ประโยชน์ของวาจาสุภาสิต

การประพุดติชอบด้วยวาจา มี 4 อย่างคือ พูดจริง 1 พูดคำไม่ส่อเสียด 1 พูดคำสุภาพ 1 พูดพอประมาณ 1 พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายวชิสุจิตทั้ง 4 ประการ ดังนี้

1. พูดจริง ได้แก่พูดจริง ดำรงสัตย์ เพราะสืบทอดคำสัตย์ไว้ด้วยความจริง กล่าวว่ ไม่พูดเท็จในระหว่าง ๆ เพราะพูดบางครั้งพูดเท็จ บางครั้งพูดจริง คำสัตย์ของบุคคลนั้น ไม่สืบต่อด้วยความสัตย์ เพราะเขาพูดเท็จในระหว่าง เพราะฉะนั้นคนนั้นได้ชื่อว่าไม่ดำรงสัตย์ บุคคลไม่พูดเท็จเพราะสาเหตุความเป็นอยู่ ย่อมดำรงสัตย์ไว้ด้วยความสัตย์เหมือนกัน มีความมั่นคงคือมีถ้อยคำมั่นคง บุคคลคนหนึ่งมีถ้อยคำไม่มั่นคง เหมือนสีย้อมผ้า เหมือนหลัก

ปีกที่กองแกลบ และเหมือนฟักวางอยู่บนหลังม้าฉะนั้น คนหนึ่งมีถ้อยคำมั่นคงเหมือนรอยจารึกบนแผ่นหิน และเหมือนเสาเขื่อนฉะนั้น แม้จะเอาดาบมาตัดตีระฆังไม่ยอมพุดเป็นคำสองเรียกบุคคลนี้ว่าผู้มีวาจามั่นคง เชื่อถือได้ มันอยู่ในคำสัตย์ คนบางคนเชื่อถือไม่ได้ เช่นเมื่อเขาบอกว่า คนโน้นพุดเรื่องอะไรก็พุดว่า พวกท่านอย่าเชื่อคำของเขาเลย คนหนึ่งเชื่อถือได้ เมื่อเขาบอกว่า คนโน้นพุดเรื่องอะไรก็พุดว่า ถ้าว่า คนโน้นพุดถือเป็นประมาณได้ ไม่ต้องสอบสวนนี้ต้องเป็นอย่างนี้ดังนี้ บุคคลที่ท่านกล่าวว่า เป็นบุคคลเชื่อถือได้ พุดจริงคือ ไม่พุดให้เคลื่อนคลาดแก่โลก คือ ไม่พุดให้ชาวโลกเข้าใจผิด

2. พุดไม่ส่อเสียด ได้แก่ การพุดคำที่ทำให้เกิดความสามัคคีพุดสมานคนที่แตกกัน เช่น เมื่อมิตรสองคนหรือผู้ที่ร่วมอุปัชฌาย์กันเป็นต้น แยกกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งเข้าไปหาคน ๆ นั้น หนึ่งแล้วกล่าวคำมีเป็นต้นว่า การแตกกันนี้ไม่สมควรแก่ท่านทั้งหลายผู้เกิดในตระกูลเช่นผู้เป็นพหูสูต อย่างนี้ พุดส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกัน คือส่งเสริมที่สมานกัน เช่น เห็นคนสองคนพร้อมเพรียงกัน แล้วกล่าวคำมีเป็นต้น การกระทำเช่นนี้สมควรแก่พวกท่านผู้เกิดในตระกูลเห็นปานนี้ประกอบด้วยคุณเห็นปานนี้แล้วทำให้หนักแน่นยิ่งขึ้น เพราะมีความพร้อมเพรียงเป็นที่มายินดีกล่าวคือ ความพร้อมเพรียงไม่มีในที่ใดไม่ควรแม้จะอยู่ในที่นั้นไม่พุดส่อเสียดคือกล่าววาจาทำให้เขาพร้อมเพรียงกัน กล่าวคือกล่าววาจาที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายพร้อมเพรียงกัน อันแสดงถึงคุณค่าของความสามัคคี

3. พุดคำสุภาพ ได้แก่ การกล่าววาจาที่ไม่มีโทษ ไพเราะโสต คือวาจาสบายหู ไพเราะด้วยพยัญชนะไม่เกิดแสดงหูดุจเข็มแทงหู เพราะไม่ทำให้เกิดความโกรธ ให้เกิดความรักไปทั่ว เพราะไพเราะ เป็นวาจาหยั่งลงถึงหทัย เพราะไม่มีอะไรกระทบไปถึงหทัยเข้าไปสู่จิตโดยสะดวก เป็นคำของชาวเมือง บริบูรณ์ด้วยคุณ อธิบายว่า เป็นคำพุดของชาวเมือง เพราะชาวเมืองเป็นผู้พุดเหมาะสมย่อมเรียกคนปุณนิดาว่าบิดาคนปุณพีว่าพี่วาจาที่พอใจของชนหมู่มาก เพราะเป็นที่ชอบใจของชนหมู่มาก ทำความงดงามให้แก่ใจ ด้วยเป็นวาจาที่พอใจ

4. พุดพอประมาณ ได้แก่พุดถูกกาล เพราะพุดถูกกาลอันควร คือพุดตามกำหนดกาลที่ควรพุด เพราะพุดจริงแท้ตามความจริง เพราะพุดอิงประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า เพราะพุดอิงโลกุตรธรรม 9 เพราะพุดอิงสังวรวินัย (การสำรวม) และปทานวินัย(การละ) เพราะมีวาจาเป็นหลักฐาน กล่าวคำพุดอันควรจำไว้ในหทัย มีที่อ้างอิงมีส่วนสุด คือแสดงหัวข้อแล้วกล่าวไปตามที่หัวข้อของวาจานั้นปรากฏ ประกอบด้วยประโยชน์คือกล่าววาจาประกอบด้วยประโยชน์กล่าววาจาปราศจากโทษ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ 5 ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พุดพอประมาณ 5 ประการ เป็นในฉน คือ ไม่พุดเท็จ 1 ไม่พุดส่อเสียด 1 ไม่พุดคำหยาบ 1 ไม่พุดเพ้อเจ้อ 1 เมื่อตายไปย่อมเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ 5 ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้พุดพอประมาณ วาจาที่เป็นกรรมหรือวจีกรรม ฝ่ายกุศลคือวจีสัจจัตถิมีคุณและฝ่ายอกุศลคือวจีทุจริตมีโทษทั้งชีวิตในโลกนี้และโลกหน้า

โทษของวาจาทุกพหุชาติ

วาจา หรือการกระทำทางวาจา ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายแห่งเรียกชื่อต่าง ๆ กันดังนี้คือ สัมมาวาจา เป็นแห่งมรรคประการหนึ่งในมรรค 8 วิสัจจริต 4 เป็นองค์ธรรมในกุศลกรรมบถ 10 วิสัจจริต 4 เป็นองค์ธรรมในอกุศลกรรม 10 เจตนาวาจาที่เป็นกรรมความสำคัญ เพราะก่อให้เกิดผลที่ดี ตรงกันข้าม เจตนาวาจาที่ช่วยย้อมให้ผลชั่ว ในพหุภาณีสสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษของการพูดดีละอาณิสสฺสของกรพูดดีไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษ 5 ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก 4 ประการ เป็นไฉน คือ พูดเท็จ 1 พูดส่อเสียด 1 พูดคำหยาบ 1 พูดเพ้อเจ้อ 1 เมื่อตายไปย่อมถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษ 5 ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้ที่พูดมาก

6.1 โทษของการพูดเท็จ

คำว่าเท็จหรือมุสาวาท มี รูปวิเคราะหฺ์ในภาษาบาลีว่า มุสา วทนฺติ เอเตนาติ มุสาวาทา คนทั้งหลายย่อมกล่าวซึ่งเรื่องราวที่ไม่เป็นจริงกล่าวให้เป็นจริงด้วยเจตนาอันเหตุนั้น เจตนาที่เป็น แห่งการกล่าวเรื่องราวที่ไม่เป็นจริงนั้นจึงชื่อว่ามุสาวาท

มุสาวาทได้แก่การกล่าวโกหกมดเท็จเพื่อให้ผู้อื่นเกิดความเชื่อถือ โดยเจตนาที่เป็นอกุศลหลอกลวงให้เกิดความเชื่อถือ บุคคลผู้ทำอกุศลมุสาวาทนี้ใช้วาจาเป็นเครื่องกระทำเสียเป็นส่วนใหญ่แต่บุคคลผู้มุ่งหวังจะโกหกหลอกลวงผู้อื่นโดยใช้อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายที่ไม่เกี่ยวกับวาจา เมื่อผู้อื่นเกิดความเชื่อถือแล้วก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำมุสาวาทเช่นเดียวกัน

โทษหนักและโทษเบาแห่งมุสาวาทอกุศลกรรมที่เรียกเป็นศัพท์ว่ามหาสาวัชชะ และอัปสาวัชชะ มีดังนี้

มุสาวาทที่ทำให้เกิดความเสียหายนั้น ถ้าผู้เชื่อเกิดความเสียหายน้อย มุสาวาทนั้นก็เป็นอัปสาวัชชะ คือโทษน้อย ถ้าผู้เชื่อเกิดความเสียหายมากมุสาวาทนั้น ก็เป็นมหาสาวัชชะ มีโทษมาก

มุสาวาทของบุคคลผู้ที่เป็นพยานเท็จกล่าวยืนยันให้ผิดไปจากความเป็นจริง ทำให้เสียประโยชน์ของบุคคลซึ่งไม่ควรเสีย มุสาวาทเช่นนี้ จัดเป็นมหาสาวัชชะ คือโทษมาก

ในอรรถกถาอัฐสาลินิกกล่าวไว้ว่า ถ้ามุสาวาทนั้นเป็นไปเพื่อป้องกันทรัพย์สินของคน เช่น มีคนขอลอดูสิ่งของบางอย่างที่ตนไม่อยู่แต่ผู้เป็นเจ้าของจึงแสวงตอบไปว่าไม่มี ดังนั้นก็เป็นมุสาวาทที่เป็นอัปสาวัชชะคือมีโทษน้อย

ในกรณีที่มีมนุษย์แสดงกิริยามุสาวาทแก่สัตว์เดรัจฉานเช่น แสดงกิริยาไล่สัตว์เดรัจฉานมีนก กาหุมหมา เป็นต้นโดยอาการเหมือนกับจะขว้างจะทุบจะตีจะฆ่าจะฟันเพื่อให้มันหนีซึ่งทำให้สัตว์เดรัจฉานเหล่านั้นเข้าใจผิดว่ามนุษย์ที่แสดงกิริยามุสาวาทจักกระทำร้ายตนจริงๆ แล้วรีบหนีไปโดยเร็วด้วยความรักตัวกลัวตายเช่นนี้ ก็อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นมุสาวาททางกายแต่ไม่ได้รับความเสียหายเกิดขึ้นแต่อย่างใด ฉะนั้นซึ่งเป็นอัปสาวัชชะคือมีโทษน้อย

คำเท็จทำลายคนพูดก่อนคนฟังต้องสูญเสียลักษณะของจิตใจเพราะความคิดเป็นความโลภหรือหลงผิดอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกันทำให้จิตกระวนกระวาย

เปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายด้วย คำเท็จทำให้เสียกำลังใจหมายความว่างานของจิตใจคือการคิด การทรงจำการใช้สติปัญญานั้นขึ้นอยู่กับกำลังใจ

การโกหกเป็นการบังคับจิตใจให้ทำงานหนักมากคือ ต้องจำคำโกหกของตนเอง ดังนั้นคนที่ชอบโกหกมักจะเป็นคนขี้ลืมเขาต้องจำเรื่องความโกหกมากขึ้นและเมื่ออายุมากขึ้น ก็จะกลายเป็นคนความจำเสื่อม

คำเท็จจะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประโยชน์ของผู้ฟัง คือถ้าทำลายประโยชน์ของผู้อื่นมากทำลายประโยชน์น้อยก็มีโทษน้อย ซึ่งแม้จะคลาดเคลื่อนจากความจริงก็โทษน้อย โทษที่เห็นชัดคือ ทำให้ขาดความเชื่อถือ ผู้ที่กล่าวเท็จเป็นประจำย่อมเป็นที่คู่มั่นของผู้อื่น แม้จะพูดความจริงบ้างครั้ง ผู้อื่นก็ว่าเป็นเท็จ อย่างเช่นนิทานเรื่องเด็กเลี้ยงแกะกับหมาป่า เป็นต้น คนกล่าวเท็จเป็นคนขี้ขาดถือไม่กล้าเผชิญหน้ากับความจริงจนกระทั่งเป็นผู้ไร้เกียรติยศ โทษของการพูดเท็จนั้นมีมากมาย การเป็นพยานเท็จในศาลอาจต้องติดตารางกล่าวเท็จใส่ร้าย หลอกหลวงเพื่อนฝูง ต้องเจ็บตัวถูกประทุษร้าย สามัญรยา กล่าวเท็จต่อกันอาจต้องทะเลาะกันอย่าง รุนแรงถึงต้องหย่าร้างกัน

6.2 โทษของการพูดส่อเสียด

คำว่า การพูดส่อเสียดมีวิเคราะห์ในภาษาบาลี ปิสติ สามคฺติ สยฺจฺจนเนตฺติ ปิสุณาวาจาโต ย่อมบดความสามัคคี คือ ทำความสามัคคีให้กระจัดกระจายแตกละเอียดไป วาจา นั้นชื่อว่า ปิสุณาวาจา

ปิสุณาวาจา คือการกล่าววาจาส่อเสียด ยุยงเหล่าชนที่กำลังมีสามัคคีอยู่ให้แตก ความสามัคคีกัน ซึ่งอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า มิตตาสยฺยวาจาที่กล่าวเพื่อทำลายมิตรภาพ โดยเจตนา ที่ชั่วช้าเศร้าหมองไม่บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นเจตนาร้ายทำให้เกิดเวรร้าย การกล่าววาจาส่อเสียดยุยง ให้เกิดความแตกต่างสามัคคีของหมู่คณะ ซึ่งอาจจะกระทำได้ด้วยกายวาจา

อกุศลกรรมที่เกิดจากการพูดส่อเสียด เป็นชนกกรรมสามารถที่จะชักนำให้ผู้พูด ไปเกิดเป็นอบายสัตว์ในอบายภูมิได้

เมื่อจะกล่าวถึงโทษของการพูดส่อเสียดก็มีโทษหนักเบาตามเหตุเช่น ถ้าผู้ที่ถูก ส่อเสียดให้แตกแยกนั้นมีศีลธรรม เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมสูง การพูดส่อเสียดของบุคคล ผู้เป็น เจ้ากรรมก็ย่อมจักเป็นมหาวิชชะ คือมีโทษหนัก มีโทษมาก หากว่าผู้ถูกส่อเสียดให้เกิดการ แยกแยกกัน เป็นคนอันธพาลเป็นคนไร้ศีลธรรม การพูดส่อเสียดของบุคคลผู้เป็นเจ้ากรรม ก็ย่อมจักเป็นอัปสววิชชะ คือมีโทษน้อย มีโทษเบาเป็นธรรมดา

ในพระไตรปิฎก อรรถกถา โดยเฉพาะชาดกได้แสดงตัวอย่างโทษ การพูด ส่อเสียดไว้มากมาย เช่น

เรื่องบุพกรรมของพระโกณฑธานเถระ บวชแล้วมีสตรีติดตามท่านในภพชาตินี้ ท่านถูกภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า เป็นคนทุศีล เพราะอดีตชาติ เคยเกิดเป็นทวดคาเกวเร แก่ล้งปลอม

ตัวเป็นหญิง ทำให้ภิกษุ 2 รูป แดกความสามัคคีกัน ด้วยกรรมนี้ ทำให้ไปบังเกิดในอเวจีมหานรกหมกไหม้อยู่สิ้น 1 พุทธันดร

ในพุทธบาทกาลนี้ มาบังเกิดในกรุงสาวัตถี ถึงความเจริญวัยแล้วได้บรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา ตั้งแต่วันที่ท่านบวชแล้ว มีรูปสตริตัดตามท่านตลอดเวลา ภิกษุทั้งหลายนำความไปบอกพระราชา เมื่อพระราชาทรงทราบว่าเป็นรูปเทียม จึงตรัสกับพระเถระว่า ท่านขอรับ เมื่อสังกิลีส (เครื่องเคร้าหมอง) เห็นปานนั้นเที่ยวติดตามไปข้างหลังท่านอยู่คนอื่น ๆ ใครจักไม่ถวายภิกษาแก่ท่าน ท่านจงเข้าไปในพระราชวัง ข้าพเจ้าจะบำรุงท่านด้วยปัจจัย 4 ภิกษุทั้งหลายกล่าวติเตียนพระราชาและพระเถระแม้ในที่สุดพระเถระไม่อาจจะอดทนได้จึงกล่าววาจาตอบโต้พระศาสดาจึงเรียกทั้ง 2 ฝ่าย มาไต่สวนคดีบุพกรรมของท่านแก่ภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสแก่พระโกณฑกานะว่า เธออาศัยกรรมลามกนี้จึงถึงประการอันแปลกนี้แล้วการที่เธอถือทิฐิอันลามกนี้เห็นปานนั้นอีกไม่สมควรอยากเหล่าอะไร ๆ กับภิกษุทั้งหลายทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่มีเสียงกังสการอันขาดตัดขอบปกแล้ว เมื่อทำอย่างนั้นเป็นผู้ชื่อว่า บรรลุนิพพาน

เรื่องวรรณโรหชาดก คนกินเดนพุดส่อเสียด

สมัยหนึ่งพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานเถระ คิดพอกพูนการอยู่ป่าตลอดพรรษานี้ จึงทูลลาพระศาสดาและหมู่คณะ ถือบาตรจีวรด้วยตนเองจากวัดเชตวันมหาวิหาร อาศัยปัจฉิมคตคามแห่งหนึ่งอยู่ในป่าบุรุษกินเดนคนหนึ่งมาทำการอุปัฏฐากพระเถระทั้งสองอยู่แล้วคิดว่าพระเถระทั้งสองนี้อยู่พร้อมเพรียงกันเหลือเกิน เราอาจไหมหนอ ที่จะทำลายพระเถระเหล่านี้ให้แตกกันแล้วพยายามพุดยุยงให้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะแตกความสามัคคีกันแต่ทำไม่สำเร็จ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสว่า ทั้งเมื่อพระโพธิสัตว์เป็นรุกขเทวดาในป่าครั้งนั้นราชสีห์กับเสือโคร่งอยู่ในถ้ำแห่งภูเขาในป่าสุนัขจึงจอกัดหัวหนึ่งอุปัฏฐากสัตว์ทั้งสองนั้นกินเดนของสัตว์ทั้งสองจนร่างกายใหญ่โตวันหนึ่งคิดว่าเราไม่เคยกินเนื้อของราชสีห์และเสือโคร่งเราควรทำให้สัตว์นั้นตายทะเลาะกันแล้วจึงพุดยุยงให้แตกกันแต่แล้วความเป็นผู้มีใจคอหนักแน่นทั้งราชสีห์และเสือโคร่งสุนัขจึงจอกจึงทำไม่สำเร็จ

เรื่องอานันทสังฆเภทสูตร ผู้ทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน

ครั้งหนึ่ง พระอานนท์เข้าไปกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร พระองค์ตรัสตอบว่า สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุ 10 ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยอมแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าแสดงสิ่งที่เป็นที่ไม่ใช่ธรรม แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติว่าตถาคตบัญญัติไว้แสดงสิ่งที่ตถาคตบัญญัติไว้ว่าไม่ได้บัญญัติไว้ พระอานนท์ทูลถามต่ออีกว่า บุคคลผู้ทำลายสงฆ์พร้อมเพรียงกันจะประสบผลอย่างไร พระองค์ตรัสตอบว่า จะประสบผลอันเผ็ดร้อน ซึ่งตั้งอยู่ตลอดกัปหนึ่งคือ จะเสวยผลกรรมอยู่ในนรกตลอดกัปหนึ่ง

เรื่องพระอิสิทาสีเดรี

ธิดาเศรษฐีชื่อ อิสิทาสี เมื่อออกเรือนไปอยู่กับสามี ปรนนิบัติทุกอย่างดี มีศีลแต่สามีก็รังเกียจนางต่อมา มีสามีคนที่สอง สามีก็รังเกียจอีก แม้มักให้ชายชอทาน ชายชอทานก็รังเกียจ นางสลัดใจจึงออกบวช ได้บรรลุอรหัตผล วันหนึ่งพระโพธิเถรีซึ่งเป็นพระอรหันต์ได้ถามถึงบุญกรรมของนาง นางจึงเล่าอดีตชาติว่า

ในอดีตกาลเคยเกิดเป็นช่างทอง ทำชู้กับภรรยาผู้อื่นจึงตกนรก มาเกิดเป็นลิง ถูกจำฝูงกัศอวัยวะสตีพันซ์ ต่อมาเกิดเป็นแพะพาเด็กที่หลง ไปกระแทกอวัยวะสตีพันซ์เป็นโรคหนอง ชาติต่อมา เกิดเป็นโคถูกค้อน และป่วยเป็นโรคคนตาบอด ชาติต่อมาเกิดเป็นกระเทย ชาติเดิมเกิดเป็นหญิงยากจน เมื่อโคขึ้นได้เป็นภรรยาคนที่สองของนายกองเกวียนชื่อ ศิริทาส แต่นาง ได้ทำให้นายกองเกวียนกับภรรยาคนแรก ผู้มีศีล มีคุณ มียศให้แตกกัน นี่เป็นบุญกรรมที่ทำให้สามีทั้ง 3 รังเกียจนาง

เรื่องสันธิเภทชาดก

แม่ราชสีห์แตกจากแม่โคเพราะสุนัขจึงจอกครั้งเมื่อพระคาสดาทรงปรารภว่า ส่อเสียดของพระฉัพพัคคีย์ จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าว่า ในอดีตพระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสี ภายหลังได้ครองราชย์สมบัติแล้ว ครั้งหนึ่งนายโคบาลปล่อยโค ที่เลี้ยงไว้ในป่าโคนั้นทำความคุ้นเคยกับแม่ราชสีห์ต่อมา ทั้งคู่คูกูกออกมา ลูกของสัตว์ ทั้งสองเป็นมิตรกันอย่างดี พรานป่าคนหนึ่งเห็นสัตว์ทั้งสองแล้ว เกิดแปลกใจ

ครั้งหนึ่ง พรานป่าได้นำของป่าไปถวายพระราชา และเล่าเรื่องสัตว์ทั้งสองให้พระราชาฟังพระราชาทรงฟังแล้วตรัสว่า เมื่อไรตามที่มีสัตว์ตัวที่สามเกิดขึ้น ขอให้รีบมาบอก ต่อมา มีสุนัขจิ้งจอกเข้ามาทำความคุ้นเคยกับสัตว์ทั้งสอง ด้วยความอยากกินเนื้อราชสีห์และเนื้อโค ความทราบถึงราชา จึงรีบเสด็จมาทอดพระเนตร ทรงเห็นสุนัขจิ้งจอกทำลายมิตรภาพของสัตว์ทั้งสองด้วยคำทะเลาะกัน สุดท้ายราชสีห์และโคทะเลาะกัน ต่อสู้กันจนตาย ทั้งคู่กลายเป็นอาหารของสุนัขจิ้งจอก

6.3 โทษของการพูดคำหยาบ

คำว่า ผรุสวาจาในภาษาบาลีว่า ผรุสฺ กโรตีติ ผรุสวาจา วาจาใด ย่อมกระทำให้เป็นอย่างหยาบวาจานั้น ชื่อว่า ผรุสวาจา ผรุสวาจานี้ ได้แก่ การด่า การแข่ง โทษเจตนา คือ เจตนาที่ทำลายหรือประทุษร้าย การกล่าวคำหยาบคำด่า คำแข่ง ด้วยโทษจริงก็ชื่อว่าผรุสวาจา

วาจาหยาบที่เรียกว่าผรุสวาจานี้ ย่อมมีปรกติทำความเดือดร้อนให้แก่ไปในหัวใจของผู้ฟังคนทั้งหลายที่ได้ฟังผรุสวาจานั้นแล้ว ย่อมทนนิ่งอยู่ไม่ได้ ให้เกิดความไม่สบายจิตไม่สบายใจ คือว่า จิตใจของผู้ได้รับฟังผรุสวาจา ย่อมจะมีอาการเจ็บปวด“คำหยาบ” มีลายลักษณะ เช่น คำด่าหมายถึง กดให้เขาค่ำกว่าที่เป็นจริง เช่น เขาว่าเขาเป็นคนว่าเขาเป็นหมา เป็นวัว เป็นควาย

คำประชด หมายถึง ยกให้สูงกว่าที่เป็นจริง เช่น เขาเป็นคนธรรมดาเรียกเขาว่า พ่อเทวดาแม่คุณหญิง แม่คุณนาย พ่อมหาเศรษฐี

คำกระทบ คือตั้งใจจะให้เจ็บ และไม่ว่าตรง ๆ พูดไปเสียทางโน้น ให้มันมีอันกระทบมาทางนี้ เช่น จะว่าคนสูงโย่ง ก็พูดถึงเส้าชิงช้า จะว่าคนเตี้ย ก็พูดถึงไทกระเทียม คำพูดที่ว่ากันด้วยคำหวาน ก็จัดเข้าประเภทคำกระทบด้วยเช่นกัน เพราะคนถูกว่ารู้สึกเจ็บใจทีหลัง ต่อเมื่อคิดได้

คำแฉกดัน เป็นคำธรรมดา ๆ แต่คนพูด พูดด้วยเจตนาจะแฉกดันให้คนฟัง ไม่สบายใจ เช่นจะบอกให้กินข้าว บอกว่า "แฉกเข้าไปชียะ" และคำอื่น ๆ อีกมาก คำพูดแฉกดันนี้จะยกมาแสดงเป็นคำ ๆ ไม่ได้ เพราะคำไหนก็ใช้แฉกดันได้ ในเมื่อพูดเจตนาจะแฉกดัน เพียงแต่พูดกระทบทักเสียงและเบ้าปากให้ผิดปกตินิดหน่อยเท่านั้น

คำสบถ คือ คำแข่งชกหักกระดูกต่าง ๆ เช่น เรียกห้ามากิน เรียกผีมาลงและ คำพูดแข่งให้อกฝ่ายหนึ่ง มีอันเป็นไปต่าง ๆ เช่น ให้ตายโหงตายท่า หรือ ให้ฉิบหายวอดวาย ให้ตกนรกอเวจี ให้คอพอก หรือให้มีอันเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง

คำแสดงใจอื่น ๆ เช่น คำหยาบโลน เช่น พูดเกี่ยวกับอวัยวะที่ลับ และการเสพเมณฑุภาพชนไม่นิยมพูดโดยเปิดเผย แม้จำเป็นจะต้องพูดถึงก็เลี่ยงใช้คำ หรือความพอใจที่เข้าใจความหมายกันแต่คนที่พื้นใจไม่ละเอียดพอ ก็พออย่างไม่กระทบปากเรียกว่า พูดหยบโสน คำอาฆม คือคำด่าถ้อยคำที่ทำให้เกิดสยดสยอง ผิดวิสัยสุภาพชน คำต่ำ คือคำบางคำ สังคมถือว่าเป็นคำต่ำ ระคายใจผู้ฟังเหมือนกัน เช่น คำว่ากู มึง อี ไอ้ และคำพูดเอาของต่ำ ๆ มาสร้างความหมายในทางพูด ให้ผู้ฟังร้อนใจ แต่ทั้งนี้ก็ต้องเอาเจตนาของผู้พูดเป็นเครื่องตัดสิน คือต้องพูดด้วยเจตนามุ่งร้าย จึงถือว่าเป็นบาปกรรมเพราะคำพูดแต่ละท้องถิ่น ย่อมมีคำและความหมายแตกต่างกันไป คือ คำบางคำใช้ในบางท้องถิ่น ถือว่าเป็นคำหยาบ แต่ไปใช้ในบางท้องถิ่นก็ไม่หยาบยกตัวอย่าง เช่น คำว่า มัน แก กู มึง ข้า เป็นต้นฉะนั้น คำพูดจะถือว่า ต่ำหรือสูง หยาบหรือสุภาพ ต้องเอาเจตนาของผู้พูดเป็นเครื่องตัดสินเสมอ

การกล่าวคำหยาบ คือมรฺสวาจากนี้ สำคัญอยู่ที่เจตนาถ้ามีเจตนาร้าย กล่าวมรฺสวาจาออกไปเพื่อให้เสียประโยชน์แม้จะเป็นวาจาที่อ่อนหวานก็ตาม หากการกล่าวนั้น มีความมุ่งหมายด้วยความเจตนาร้ายแล้วย่อมเป็นมรฺสวาจาทั้งสิ้นโดยนัยตรงกันข้ามคือผู้ที่กล่าวด้วยเจตนาดีต้องการให้ผู้ฟังได้ประโยชน์ถึงหากวาจากนั้นจะไม่อ่อนหวานไม่ไพเราะไม่น่าฟัง หรือแม้จะเจือปนด้วยคำหยาบอยู่บ้าง การกล่าวเช่นนั้นก็ไม่จัดเป็นมรฺสวาจา โดยมีอุทาหรณ์ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางศาสนา ซึ่งแปลเป็นใจความได้ว่า

ยังมีเด็กชายคนหนึ่ง ปรารถนาจักไปเที่ยวเล่นในป่า จึงแจ้งความประสงค์แก่มารดาของตนแต่มารดาเห็นว่าอาจเกิดอันตรายขึ้นแก่เขาได้ จึงออกปากห้ามไว้ไม่ให้ไปด้วยชี้แจงให้เขาทราบถึงอันตรายต่าง ๆ อันอาจจะพึงมี แต่บุตรไม่เชื่อฟังยังดื้อรั้นจะไปให้ได้ นางจึงกล่าวคำหยาบคล้ายกับจะเป็นคำสาปแช่งออกไปว่า ถ้าเจ้าขึ้นไป จงถูกควายขวิดตายเสีย

ในปีเกิด เจ้าเด็กคือ แทนที่เด็กนั้นจะเชื่อถือถ้อยคำเพราะเกรงกลัวอันตราย กลับผลจากมารดาวิ่งไปสู่น้ำในทันใดด้วยใจคะนอง ในขณะที่กำลังเที่ยวเล่นอย่างเพลิดเพลินอยู่ในน้ำนั้น มีกระเบื้องแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่งนอนอยู่ ครั้นมันเห็นเด็กชายหัวคือเดินเข้ามาใกล้ตน ก็บังเกิดความโกรธเคืองลูกร้างไล่จะชีวิตเด็กนั้นด้วยความว่องไว ในขณะที่วิกฤตินั้น เด็กหัวคือก็ตกใจกลัวจนตัวสั่นพลันวิ่งหนีจนเต็มกำลังสุดความสามารถ แต่ก็ไม่อาจที่จะวิ่งให้เร็วไปกว่าแม่กระเบื้องตัวร้าย เมื่อแม่กระเบื้องวิ่งไล่มาใกล้จะทันเด็กนั้นระลึกถึงคำสาปแช่งของมารดาขึ้นได้ จึงตั้งใจอธิษฐานตามแต่จะนึกในขณะนั้นว่าถ้ามารดาของเรา ไม่ได้ตั้งใจกล่าวเพื่อสาปแช่งให้กระเบื้องชีวิตเราจริง ๆ แล้วขอให้กระเบื้องร้ายจงหยุดไล่เราเดี๋ยวนี้เถิด อย่าได้วิ่งขับไล่เราอีกต่อไปเลย พอเขาอธิษฐานในใจตั้งใจจบลง ผลปรากฏว่าแม่กระเบื้องร้ายซึ่งวิ่งไล่มาด้วยความเร็วเต็มทีนั้น ได้มีการพลันหยุดชะงักลงในทันทีทันใด ไม่สามารถที่จะวิ่งไล่เขาอีกต่อไปได้ โดยอุททหาหนนี้ เป็นอันชี้ให้เห็นว่า วาจาที่มารดา กล่าวแก่บุตรนั้น แม้จะเป็นคำแช่งหรือคำคำกิติ แต่มารดา มิได้มีเจตนาร้าย มิได้มีใจมุ่งหมายที่จะให้อันตรายเกิดขึ้นแก่บุตรของตนเลย ฉะนั้น วาจาของมารดา นี้ถึงแม้จักเป็นวาจาที่ไม่ดี ก็ไม่ได้ชื่อว่าเป็นพรุสวาจา เพราะเป็นคำกล่าวที่มีเจตนาดี

คำหยาบคายที่เรียกว่า "อักษัตถุ" คือ วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งการตำหนิแช่งทั้งหลายซึ่งจัดเป็นพรุสวาจาได้นั้น มีทั้งหมด 10 ประการ คือ

1. ซาติ คำคำที่เกี่ยวกับเชื้อชาติที่ต่ำทราม และคำคำที่เกี่ยวกับเชื้อชาติสูงส่งจัดเข้าในอักษัตถุชื่อว่าซาติ หมายความว่า ยกเอาชาติขึ้นมาตำหนิในด้านต่ำทราม เช่น คำทอด้วยคำหยาบคายว่าเจ้าชาติไพร่ ดังนี้เป็นต้น หรือยกเอาชาติมาตำหนิในด้านสูงส่ง เช่น ประสงค์จะกล่าวคำแดกดันให้เจ็บใจ จึงกล่าวคำหยาบคายออกมาว่า เจ้าผู้ดีแปดสาแหรกดังนี้เป็นต้น

2. นาม คำคำที่เกี่ยวกับชื่ออันต่ำทราม และคำคำที่เกี่ยวกับชื่ออันสูงส่ง จัดเข้าในอักษัตถุชื่อว่านาม หมายความว่า ยกเอาชื่อขึ้นมาตำหนิในด้านต่ำทราม ซึ่งผิดไปจากความเป็นจริง เช่น เขาเป็นคนชื่อนี้ผู้นั้นอยู่ในมนุษย์ภูมินี้แท้ ๆ แต่ตำว่าโดยตั้งใจชื่อใหม่ให้เขา กลายเป็นสัตว์ในอบายภูมิ ซึ่งเป็นภูมิที่ต่ำทราม เช่น คำทอเขาด้วยคำหยาบคายว่า เจ้าสัตว์นรก เจ้าสัตว์เดรัจฉาน ดังนี้เป็นต้น หรือยกเอาชื่อขึ้นมาตำหนิในด้านสูงส่ง เช่น คนก็รู้ว่าเขาเป็นคนธรรมดาอยู่แท้ ๆ แต่ประสงค์จะคำให้เจ็บใจ จึงคำประชดประชันออกมาว่าพ่อเทวดา ดังนี้เป็นต้น

3. โคตตะ คำคำที่เกี่ยวกับโคตรคือสกุลวงศ์อันต่ำทราม และคำคำที่เกี่ยวกับสกุลวงศ์ อันสูงส่ง จัดเข้าในอักษัตถุชื่อว่าโคตตะ หมายความว่า ยกเอาสกุลวงศ์ขึ้นมาตำหนิในด้านต่ำทราม เช่น คำทอด้วยถ้อยคำหยาบคายว่า เจ้าเป็นสกุลช้ำ เจ้าเป็นสกุลโจร ดังนี้เป็นต้น หรือยกเอาสกุลวงศ์ขึ้นมาตำหนิในด้านสูงส่ง เช่น คนก็รู้ว่าเขาเป็นคนธรรมดาแต่ประสงค์จะคำให้เจ็บใจ จึงคำประชดออกมาว่า เจ้าเป็นคนสกุลเจ้านาย เจ้าเป็นคนสกุลดี เจ้าเป็นคนตระกูลเศรษฐี ดังนี้เป็นต้น

4. กรรม การตำหนิที่เกี่ยวกับอาชีพการงานต่ำ และคำคำที่เกี่ยวกับอาชีพการงานตำแหน่งสูงจัดเข้าในอักษัตถุชื่อว่ากรรม หมายความว่า ยกเอาอาชีพการงานที่ต่ำของ

เขาขึ้นมาด่าว่าให้เจ็บใจ เช่น คำทอด้วยถ้อยคำว่า เจ้ากรรมกร เจ้าคนเทษยะ เจ้าคนขอลาน ดังนั้นเป็นต้น หรือยกเอาตำแหน่งหน้าที่การงานในด้านสูงส่งขึ้นมาด่า เช่น คนก็รู้ว่าเขาเป็นคนธรรมดา แต่ประสงค์จะด่าว่าให้เจ็บใจ จึงด่าประชดประชันด้วยถ้อยคำว่า เจ้าเป็นคนชั้นเสนาบดี สูเป็นคนชั้นเจ้านาย ดังนั้นเป็นต้น

5. สิปปะ คำคำที่เกี่ยวกับศิลปะวิทยาการที่ต่ำ และคำคำที่เกี่ยวกับศิลปะวิทยาการอันสูงสุด จัดเข้าในอีกโกสวัตถุชื่อว่าสิปปะ หมายความว่า ยกเอาศิลปะวิทยาการหรือความรู้อันด้อยกว่าของเขาขึ้นมาด่าว่าให้เจ็บใจ เช่น คำทอด้วยถ้อยคำว่า เจ้ามีความรู้เพียงแค่มืออึ่ง เจ้ามีความรู้เพียงแค่มือขมขาย เจ้ามีความรู้เพียงแค่มือจ้วง ดังนั้นเป็นต้น หรือยกเอาศิลปะวิทยาการและความรู้ในด้านสูงส่งขึ้นมาด่าให้เจ็บใจ เช่น คำทอด้วยถ้อยคำว่า เจ้าเป็นอาจารย์ถ้อย เจ้าเป็นครูที่ชั่วช้า ดังนั้นเป็นต้น

6. อาพาธ คำคำที่เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บอันต่ำทราม และคำคำที่เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บเบื้องสูง จัดเข้าในอีกโกสวัตถุชื่อว่าอาพาธ หมายความว่า ยกเอาโรคภัยไข้เจ็บของเขาซึ่งเป็นโรคที่ต่ำทรามน่ารังเกียจขึ้นมาด่า เช่น คำทอด้วยถ้อยคำว่า เจ้าไข้เรื้อน เจ้าอ้อย เจ้าบอด ดังนั้นเป็นต้น หรือยกเอาโรคภัยไข้เจ็บของเขา ซึ่งเป็นโรคชั้นสูงโดยมักเกิดขึ้นกับอวัยวะเบื้องสูงขึ้นมาด่าว่าให้เข้าใจ เช่น คำทอด้วยถ้อยคำว่า เจ้าหัวล้าน เจ้าโรคประสาท เจ้าบ้า เป็นต้น

7. ลิงคิกะ คำคำที่เกี่ยวกับเพศหรือรูปพรรณสัณฐานต่ำทราม และคำคำที่เกี่ยวกับเพศหรือรูปพรรณสัณฐานอันสูงส่ง จัดเข้าในอีกโกสวัตถุชื่อว่าลิงคิกะ หมายความว่า ยกเอาเพศพรรณสัณฐานมาด่าว่าให้เจ็บใจในด้านต่ำ เช่น คำทอด้วยถ้อยคำว่าเจ้าอ้วน เจ้าเตี้ย ตัวเจ้าเป็นชายแต่ใจเป็นหญิง ดังนั้นเป็นต้น หรือยกเอาเพศพรรณสัณฐานอันสูงส่งดิงามของเขาขึ้นมาด่าว่าเพื่อให้ได้รับความเจ็บช้ำน้ำใจ เช่น คำทอด้วยถ้อยคำว่า รูปร่างเจ้าเหมือนเทวดา แต่หัวใจร้ายเหมือนคนป่า รูปร่างเจ้าปานนางฟ้า แต่หัวใจชั่วช้าเหมือนแม่มด ดังนั้นเป็นต้น

8. กิเลสชา คำคำที่เกี่ยวกับกิเลสจัดเข้าในอีกโกสวัตถุชื่อว่ากิเลสชา หมายความว่า ยกเอากิเลสของเขาขึ้นมาด่าว่าเพื่อให้เจ็บใจ เช่น คำทอด้วยถ้อยคำหาบว่า เจ้าคนบ้าคึดเหา เจ้าคนมีกัญฐิมานะ ดังนั้นเป็นต้น ในกรณีนี้ ขอให้ท่านผู้มีปัญญาพึงตั้งข้อสังเกตว่าคำคำที่เกี่ยวกับกิเลสนี้ปรากฏว่ามีแต่คำคำในด้านต่ำอย่างเดียว ไม่มีคำคำในด้านสูงส่งเหมือนอีกโกสวัตถุชื่ออื่น ที่เป็นเช่นนี้ ก็โดยมีเหตุผลที่แสดงไว้ว่า ธรรมดาสิ่งทั้งหลายย่อมมีทั้งสูงทั้งต่ำ แต่ธรรมที่มีชื่อว่ากิเลส ย่อมมีแต่ฝ่ายต่ำอย่างเดียวเท่านั้น

9. อาปัตติ คำคำที่เกี่ยวกับอาบัติอันแสดงถึงความต่ำทราม และคำคำที่เกี่ยวกับอาบัติอันแสดงถึงความไม่ต่ำทรามเท่าใด จัดเข้าในอีกโกสวัตถุชื่อว่าอาปัตติ หมายความว่ายกเอาอาบัติคือ ความผิดกฎวินัยขึ้นมาด่ากัน ในด้านต่ำทรามก็ยกเอาอาบัติหนักขึ้นมาด่า เช่นคำทอด้วยถ้อยคำว่า เจ้าปาราชิก เจ้าสมิ เจ้าคนบาป ดังนั้นเป็นต้น หรือยกเอาอาบัติที่แสดงถึงความไม่ต่ำทรามเท่าใด อันได้แก่ความผิดกฎวินัยที่มีโทษเบากว่าอาบัติปาราชิกและสังฆาภิเสก

ขึ้นมาต่อกัน ซึ่งจัดเป็นการค้าในด้านสูงสำหรับกรณีแห่งอภิสวรรค์ข้อว่าอภิตินี้เช่นคำทอเพื่อให้เจ็บใจด้วยคำว่า เจ้าคนต้องปาจิตติย์ เจ้าคนมีความผิด ดังนี้ เป็นต้น

10. อภิกโกโส คำคำที่เป็นสาธารณนัย อันเป็นไปทั้งในด้านต่ำและด้านสูง เป็นคำคำที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในโลกของคนคำทั้งหลาย เช่น คำคำทอที่พาดพิงไปถึงพ่อแม่หรือสันดานของเขา เป็นต้น อันเป็นคำคำที่ก่อความเจ็บช้ำน้ำใจให้เกิดแก่ผู้ที่ถูกคำทั้งหลาย ย่อมจัดเข้าในอภิสวรรค์ ข้อว่าอภิสวรรค์นี้ทั้งสิ้น

การกล่าวมรสุวาจา โดยพยายามเปิดปากทำการคำทอ เพื่อให้เกิดความเจ็บช้ำน้ำใจแก่บุคคลผู้ที่ตนต้องการจะคำทั้งหลาย ด้วยคำหยาบคายซึ่งเข้าในอภิสวรรค์ทั้ง 10 ประการนี้ เรียกชื่อว่าวจิปปโยโค คือการกล่าวมรสุวาจาทางวาจา

การกล่าวมรสุวาจาไม่จำกัดว่าจะต้องกล่าวเฉพาะต่อหน้าผู้ถูกคำ จึงจะสำเร็จเป็นมรสุวาจาอุศลกรรมบถ ก็หาไม่ได้ โดยที่แท้ แม้ผู้ที่ถูกคำทอจะไม่ได้ต่อหน้าก็ดี หรือผู้ที่ถูกคำทอจะได้ตายไปเป็นผีแล้วก็ดี มรสุวาจาของผู้ที่คำเขาลับหลัง หรือมรสุวาจาของผู้ที่คำผีตายนั้น ก็ย่อมสำเร็จเป็นมรสุวาจาอุศลกรรมบถได้เช่นกัน โดยท่านอ้างอุทาหรณ์ว่าดังนี้

ผู้น้อยที่กล่าววาจาล่วงเกินผู้ใหญ่ เช่นกล่าวคำล่วงเกินบิดามารดา ครู อาจารย์ เป็นต้น ต่อมาเกิดสำนึกในความผิดของตนขึ้นมาได้ จึงทำการขอขมาภัยต่อท่าน แม้ท่านเหล่านั้น จะไม่ได้อยู่เฉพาะหน้าหรือว่าท่านเหล่านั้นได้ถึงแก่กาลกิรียาตายไปแล้วก็ตาม การขอขมาภัยของผู้สำนึกผิดของตน ก็ย่อมสำเร็จประโยชน์ คือโทษที่กล่าววาจาล่วงเกินนั้น ย่อมอันตรธานหายเป็นอโหสิกรรมไปได้ ก็ในเมื่อการขอขมาโดยไม่มีผู้ดำวาปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ย่อมสำเร็จประโยชน์คือทำให้โทษผิดนั้นอันตรธานหายไปได้เช่นนี้แล้ว การกล่าวมรสุวาจาโดยไม่มีผู้ที่ถูกคำปรากฏเฉพาะหน้าจะเป็นการคำลับหลัง หรือจะเป็นการคำผีที่ตายไปแล้ว ก็ย่อมจักสำเร็จเป็นโทษเข้าถึงความเป็นมรสุวาจาอุศลกรรมบถได้เช่นเดียวกัน

มรสุวาจาอุศลกรรมบถมีโทษหนักเบาเป็นมหาสาวิชชะ และอัปสาวิชชะ เช่น ถ้าบุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมนั้น ทำการคำ ทำการแข่งซึ่งท่านผู้มีอุปการคุณอันสูงส่ง เช่น บิดามารดา อุปัชฌาย์อาจารย์ หรือทำการคำทำการแข่งท่านผู้ทรงไว้ซึ่งศีลธรรมอันสูงส่งเช่น พระอรหันต์อริยบุคคล พระอนาคามีอริยบุคคล พระสกทาคามีอริยบุคคล พระโสดาบันอริยบุคคล และพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นปุถุชนเป็นต้นแล้ว มรสุวาจาของเขาก็ย่อมจักเป็นมหาสาวิชชะ คือมีโทษมาก มีโทษหนัก หากว่าทำการคำ ทำการแข่ง บุคคลอันซพาล ซึ่งเป็นคนไร้ศีลธรรม เป็นคนสามัญธรรมดาหรือมรสุวาจาเป็นการแข่งของบุคคลเจ้ากรรม ก็เป็นอัปสาวิชชะ คือ มีโทษน้อย มีโทษเบาเป็นธรรมดา

คำหยาบที่ให้โทษที่มองเห็นได้ชัดเจน เป็นมูลเหตุให้ทะเลาะกัน เบียดเบียนกัน เสียเวลาทำมาหากิน เสียทรัพย์สินเงินทอง คำหยาบทำลายเกียรติยศของผู้พูด และผู้ที่ถูกพูดถึง ทำลายความรู้สึกที่ดีของผู้อื่น ทำลายความสุขความรื่นรมย์ใจของผู้ได้ยินได้ฟัง คำหยาบจึงไม่ดี ถือว่าเป็นวจิพุจริตควรละเว้น เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้คนเกลียด โทษที่เห็นได้ชัดเจนในสังคม

ก็คือคำหยาบเป็นเครื่องทำลายทั้งเสน่ห์ในตัวผู้พูด ทำลายอำนาจ และชาติตระกูลผู้พูดคำหยาบสื่อถึงจิตใจที่ไม่น่ารักของผู้พูดหลายประการ เช่น แสดงถึงจิตใจที่หยาบคาย ความบกพร่องทางวัฒนธรรม ความลดหย่อนทางคุณธรรม ตลอดจนโทษต่าง ๆ ที่จะตามมา กับคำหยาบการที่จะครองใจบุคคลอื่นได้นั้น ไม่สามารถใช้วาจาหยาบได้เลย ดังนั้นถ้าจะมุ่งครองใจบุคคลอื่นหวังให้รัก มีคำพูดประเภทเดียวกันนั้น คือ คำสุภาพอ่อนโยน พูดจาฉะฉาน จึงจะเป็นผลสำเร็จ

6.4 โทษของการพูดเพื่อเจ้า

คำว่าพูดเพื่อเจ้า ตรงกับภาษาบาลีว่าสัมผัปปลาปะ บุคคลโดยอ้อมกล่าววาจาเพื่อเจ้าไปรยประโยชน์บุคคลนั้นชื่อว่าสัมผัปปลาปะบุคคล คือบุคคลผู้พูดเพื่อเจ้า หรือวาจาแห่งบุคคล ผู้พูดเพื่อเจ้านี้ เป็นวาจาที่ไปรยประโยชน์เป็นวาจาที่ทำลายประโยชน์ที่ควรจะได้ หมายความว่าวาจาที่จะกล่าวเรื่องราวที่เหลวไหลไม่เป็นสาระประโยชน์ เช่นการกล่าวของนักแสดงภาพยนตร์ นักแสดงละคร เป็นต้น หรือการกล่าวของบุคคลผู้พูดจาตลกขบขันต่าง ๆ ตลอดจนนักประพันธ์ที่เสกสรรปั้นแต่งเรื่องขึ้นโดยไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ในทางธรรมะแต่ประการใด นอกจากจะเป็นการยั่วให้เกิดกิเลส คือราคะ โทสะ โมหะ เท่านั้น เช่นการประพันธ์เรื่องภารตยุทธ์คือสงครามภารตะ หรือนวนิยายต่าง ๆ เหล่านี้ จัดเป็นสัมผัปปลาปะทั้งสิ้น เพราะเป็นการกล่าวเพื่อเจ้าทำให้ผู้อ่านไม่ได้สาระประโยชน์ในสภาพธรรมตามความเป็นจริงแต่อย่างใด มีแต่จะทำให้เกิดความเพลิดเพลินหลงใหลเต็มไปดด้วยโมหะกับทั้งทำให้เกิดความประมาทเสียเวลาไปเปล่า ๆ เท่านั้น

วัตถุคือเรื่องที่ไม่มีความจริง หรือเรื่องที่ไม่อาจเป็นไปได้ หากผู้กล่าวหรือผู้ประพันธ์นั้นได้ตั้งใจแต่งเรื่องราว โดยมีความประสงค์จะให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านหลงเชื่อหรือติดใจในวาทศิลป์ในคำพูดในข้อเขียนแห่งตน อันเป็นการก่อให้เกิดความเข้าใจผิด และทำให้เสียประโยชน์ของผู้ฟังและผู้อ่านทั้งหลาย เช่นนี้แล้ว บุคคลผู้กล่าวหรือประพันธ์นั้นก็จัก เป็นสัมผัปปลาปะบุคคล

คำพูดที่จัดเข้าใน " นริตถกถา " คือคำพูดที่ไม่มีประโยชน์หาสาระไม่ได้ เป็นต้นเหตุให้เกิดสัมผัปปลาปะวาทนั้น ก็ได้แก่กถาที่มีประกอบด้วยธรรมะ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ในสามัญผลสูตร

นริตถกถา คือ คำพูดถึงเรื่องต่าง ๆ อันหาประโยชน์มิได้ 32 ประการนี้ ในทางพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นคำพูดที่เหลวไหลไร้สาระ เพราะเป็นคำพูดที่ไม่อิงคติธรรม ทำให้ผู้พูดผู้ฟังห่างไกลจากสภาพธรรมอันมีอยู่ตามความเป็นจริง คือ ทำให้เป็นผู้ห่างไกลจากมรรคผลนิพพาน ทำให้เกิดความประมาททำให้หลงติดอยู่ในห้วงทะเลใหญ่อันมีภัยร้ายกาจ กล่าวคือ วัฏสงสารเป็นคำพูดของพาลชน เมื่อบุคคลใดตั้งใจกล่าววาจาอันหาประโยชน์มิได้ เหล่านี้ไว้เป็นเบื้องหน้า เข้าในองค์ที่ว่านริตถกถาปุเรกขาโร แล้วพูดออกไปด้วยเจตนาเศร้าหมองไม่ผ่องใสมากไปด้วยโมหะ การออกวาจาพูดจาของบุคคลนั้น ย่อมพลันสำเร็จเป็นสัมผัส

ปลาปะอุกุลกรรมบททั้งสิ้นหากว่าเป็นผู้คว่ำจากนิรตถกถาเหล่านี้ มีจิตหวังดีกล่าวกถาที่
อาศัยอรรถอาศัยธรรม ตั้งใจกล่าววาจาที่มีประโยชน์โดยมีมรรคผลนิพพานเป็นเบื้องหน้า

โทษการพูดเพื่อเจ้าเป็นประเภทมหาสาวิชชะ คือมีโทษหนัก และอัปสาวิชชะ
คือ มีโทษน้อยมีโทษเบาดังนี้ คือการกล่าวสัณห์ปลลาปวาทของบุคคลทั้งหลายนั้น
ถ้าไม่มี การคบหาสมาคมกับบุคคลอื่นมากหรือมีสื่อมวลชนเป็นอุปกรณ์ทำให้คนทั้งหลายได้ยินได้ฟัง
อันเพื่อเจ้าแห่งคนเป็นจำนวนมาก และคนก็มักกล่าวสัณห์ปลลาปวาทอยู่เสมอมาครั้งหลายหน
สัณห์ปลลาปวาทของบุคคลนั้นก็เป็มหาสาวิชชะ คือมีโทษมากมีโทษหนัก ถ้าได้มีการสมาคม
คบหากับบุคคลอื่นน้อยคนทั้งหลายจะมีโอกาสได้ยินได้ฟังคำพูดอันเพื่อเจ้าเหลวไหลไร้สาระ
แห่งคนมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ทั้งคนก็มีโอกาสที่จะกล่าวสัณห์ปลลาปวาทนั้นน้อยมาก เช่นนี้
ของเขาก็เป็นอัปสาวิชชะคือมีโทษน้อยมีโทษเบา สมกับคำที่ท่านกล่าวไว้ในอฎฐุสาถิมอรรถกถาว่า
สัณห์ปลลาปวาท จักได้ชื่อว่าเป็นอุกุลกรรมที่มีโทษน้อย ก็เพราะเหตุที่บุคคลผู้พูดเพื่อเจ้านั้น
มีการสมาคมกับบุคคลอื่นน้อย และสัณห์ปลลาปวาทนั้น จักได้ชื่อว่าเป็นอุกุลกรรมบทมีโทษมาก
ก็เพราะเหตุที่บุคคลผู้พูดเพื่อเจ้านั้นมีการสมาคมกับบุคคลอื่นเป็นจำนวนมาก

โทษที่เกิดจากสัณห์ปลลาปวาท คือพูดจาเลอะเทอะไม่มีประโยชน์หามิได้
อันจัดเข้าในลักษณะพูดเพื่อเจ้าเป็นวจิตุจริตนี้ โดยมากปรากฏแก่บุคคลเจ้าพวกที่เล่นมหรสพ
เช่น ลิเก ละคร โขน หนัง เป็นต้น และบุคคลเจ้าพวกที่เป็นนักเขียนนักประพันธ์นิยายศึกษาวรรณคดี
หรือ นวนิยาย ซึ่งเขียนและประพันธ์ไปตามจินตนาการ โดยประสงค์จะให้ผู้ดูผู้ฟังและผู้อ่านเกิด
ความเพลิดเพลินหลงใหลตกอยู่ในความประมาทขาดสติ พาใจให้เคลิบเคลิ้มไปในบทรักบทโศก
บทกลกขบขัน ซึ่งเป็นการทำให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งห้วงกิเลสกล่าวคือ ราคะ โทสะ

คำพูดที่ไม่มีประโยชน์ เรียกว่า สัณห์ปลลาปวาทนั้น จัดเป็นวจิตุจริตอย่างหนึ่ง
ซึ่งโดยปกติ มนุษย์ปุถุชนมักมีคำพูดเล่นกันอยู่เสมอ เพื่อสนุกสนานรื่นเริง เพื่อหัวเราะเฮฮา
ส่วนพระอริยเจ้าชั้นอรหันต์หรืออนาคามี ตัดกระแสราคะ ได้แล้วยอมไม่ยิ้ม ไม่หัวเราะอย่าง
คนธรรมดาการพูดเล่นในเรื่องไร้สาระ หรือการสรวลเสเฮฮานั้น ถือว่าเป็นคำพูดที่ไร้ประโยชน์
ซึ่งแม้พูดมากเพียงไร ก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ใคร ส่วนคำเดียวที่มีประโยชน์ยอมประเสริฐกว่า
เพราะฟังแล้วสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนและแก่สังคม สำหรับคนธรรมดานั้น
คำพูดที่มีประโยชน์คือคำพูดว่าทำอย่างไรดี ทำอย่างไรชั่ว อะไรควรเว้น อะไรควรทำ
ควรดำเนินชีวิตอย่างไร ควรทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างไร เป็นต้น ผู้ฟัง ฟังแล้วนำไปปฏิบัติ
ให้เกิดประโยชน์แก่ตนและแก่สังคมได้ คำพูดไร้สาระ พูดเล่น สรวลเส เฮฮา เรียกว่า คำเพื่อเจ้า
เหลวไหล คำพูดเหล่านี้ ส่วนมากออกจากบุคคลผู้มีใจคะนอง หรือปรารถนาให้สนุกสนานกัน
จัดเป็นวจิตุจริตในฐานะที่ทำให้เสียเวลาเปล่า ไม่ได้รับประโยชน์ถ้อยคำ เพราะการเจรจา
มุ่งเอาประโยชน์ของถ้อยคำ

ในพระไตรปิฎกอรรถกถา ชาดกได้แสดงตัวอย่างโทษของการพูดเพื่อเจ้า
ไว้มากมาย ดังนี้

พระศาสดาทรงปรารภภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่ง จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาเล่าว่า ครั้งพระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นนกแขกเต้าชื่อ ราชะ มีน้องชื่อ ไปฏฐปาทะ พรานคนหนึ่งจับลูกนกทั้ง 2 ไปให้พราหมณ์ พราหมณ์เลี้ยงดูลูกนกเหมือนลูก ครั้งหนึ่งพราหมณ์ออกจากบ้านไปทำธุระหลายวัน ผาคนางพราหมณ์ให้นกแขกเต้าช่วยดูแล

นางพราหมณ์คบชู้ทั้งกลางวันกลางคืน นกไปฏฐปาทะจะเดือนนางพราหมณ์นกราระห้ามไว้ แต่ก็ไม่ใช่จึงถูกนางพราหมณ์หลอกหักคอโยนใส่เตาไฟ พอพราหมณ์กลับมาถามนกราระว่า นางพราหมณ์มีชู้หรือเปล่า นกราระตอบว่า ธรรมดาบัณฑิตไม่พูดวาจาที่ประกอบด้วยความจริงแต่ไม่ตี ชินพูดต้องนอนตายดูจนกไปฏฐปาทะ

เรื่องกัจฉปชาตก เป็นอามาศย์หาอุบายเตือนพระราชา

พระศาสดาทรงปรารภภิกษุโกณฑลิกะว่า มิใช่ฆ่าตัวเองด้วยวาจาในบัดนี้เท่านั้น แม้เมื่อก่อนก็ฆ่าตัวตายด้วยวาจาเหมือนกัน จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าว่า ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติในตระกูลอามาศย์ เจริญวัยแล้วได้เป็นผู้สอนอรรถและธรรมของพระราชา แต่พระราชาทรงช่างรับสั่ง เมื่อพระราชาตรัสอยู่ คนอื่นไม่มีโอกาสพูดได้เลย พระโพธิสัตว์ประสงค์จะปรามความพูดมากของพระราชา จึงคิดตรองหาอุบาย

ในกาลนั้น มีเต่าตัวหนึ่งหนึ่งอาศัยในสระแห่งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ มีลูกหงส์สองตัวหากินจนสนิทสนมกับเต่า และชวนเต่าไปเที่ยวถ้ำทองที่ภูเขาจิตรภูฏในป่าหิมพานต์ โดยบอกว่าขอให้ท่านรักษาปากไว้ ท่านจะไม่พูดอะไรกับใครๆ เลย เต่าตอบว่า ได้ลูกหงส์จึงให้เต่าคาบไม้อันหนึ่ง ส่วนลูกหงส์ทั้งสองคาบปลายไม้ทั้งสองข้างบินไปในอากาศ พวกเด็กชาวบ้านเห็นหงส์นำเต่าไป จึงตะโกนขึ้นว่า หงส์สองตัวนำเต่าไปด้วยท่อนไม้ เต่าอยากจะพูดว่า ถึงสหายของเราจะพาเราไป เจ้าเด็กถ้อยมันเรื่องอะไรของเจ้าเล่า จึงปล่อยท่อนไม้ที่คาบไว้ ด้วยเหตุที่หงส์พาไปเร็วมากจึงตกลงพื้น กระดอนแตกเป็นสองเสี่ยง

พระราชาทรงเห็น จึงตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า ทำไมเต่าจึงตกลงมา พระโพธิสัตว์จึงเล่าเรื่องของเต่าทั้งหมดถวายพระราชา และกล่าวว่า เพราะอยากจะพูดตอบว่า (ไม่รักษาปาก) จึงปล่อยท่อนไม้ตกลงจากอากาศถึงแก่ความตาย ข้าแต่มหาราชธรรมดาคณปากกล้าพูดไม่รู้จบ ย่อมได้รับทุกข์เห็นปานนี้

เรื่องพระอุคคเสนและภรรยา เป็นนักฟ้อนเพราะเคยล้อเลียนพระอรหันต์

ในอดีตกาล เมื่อชนทั้งหลาย กำลังช่วยกันสร้างสุพรรณเจดีย์สำหรับพระกัศสปสัมมาสัมพุทธเจ้า พวกกุลบุตรบรรเทาทุกของเคี้ยวของบริโภค กำลังไปยังเจดีย์สถานด้วยตั้งใจว่าจะทำหัตถกรรม สามิภรรยาคนหนึ่ง พบพระเถระกำลังเข้าไปเพื่อบิณฑบาต ในระหว่างทางภรรยาทักถามสามิว่า ของบริโภคของเรามีมากมาย จงนำบาตรท่านมา เราทั้งสองจะถวายภิกษา เมื่อถวายแล้วก็กล่าวว่า ขอดิฉันทั้งสองคน ฟังมีส่วนแห่งธรรมอันท่านเห็นแล้วนั้นเทียว

พระเถระนั้นเป็นพระชินาสพ เมื่อท่านเล็งดูทราบภาวะอันจะสำเร็จได้จึงยิ้มหญิงนั้นเห็นอาการนั้น จึงพูดกับสามีว่า นาย พระคุณเจ้าของเรายิ้ม เหมือนเด็กนักเรียนฝ่ายสามีก็ตอบว่า นางผู้เจริญ ก็จะเป็นอย่างนั้น แล้วหลีกไป นี่เป็นบุญกรรมของเขาทั้งสองมาในสมัยพุทธกาล สามีนั้นมาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีชื่อ อุคคเสน ภรรยาเกิดเป็นธิดาของตระกูลนักพินออุคคเสน มาพบธิดานักพินเกิดหลงรักนาง จึงมาอยู่และฝึกเป็นนักพินได้นางเป็นภรรยาต่อมา ได้ฟังธรรมจากพระศาสดาจนบรรลุอรหัตผล

วาทุภพภาสิตทั้ง 4 ประการมีโทษอย่างเดียวกันดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มุสสาวาทอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัยวิบากแห่งมุสสาวาทอย่างเบาที่สุดย่อมยังการกล่าวคู่ด้วยคำไม่เป็นจริงให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปิสฺนวาทาจาอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้วกระทำให้มากแล้วย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัยวิบากแห่งปิสฺนวาทาจาอย่างเบาที่สุดย่อมยังการตายจากมิตรให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มรฺสวาทาจาอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัยวิบากแห่งมรฺสวาทาจาอย่างเบาที่สุด ย่อมยังเสียงที่ไม่น่าพอใจให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัมผัปปลาปะอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัยวิบากแห่งสัมผัปปลาปะอย่างเบาที่สุดย่อมยังคำไม่ควรเชื่อถือให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษ 5 ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก 5 ประการเป็นไฉน คือ พูดเท็จ 1 พูดส่อเสียด 1 พูดคำหยาบ 1 พูดเพ้อเจ้อ 1 เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบายทุกคติวินิบาตนรก 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษ 5 ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต 5 ประการนี้ 5 ประการเป็นไฉน คือ แม้นตนเองย่อมมิเคยนคนได้ 1 วิญญูชนพิจารณาแล้วย่อมมิเคยนคนได้ 1 กิติศัพท์อันชั่วย่อมฟังไป 1 ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาลละ 1 เมื่อตายไปย่อมถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต 5 ประการนี้แล

จากการที่ได้ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับวจีสจจริต หรือ การประพฤติชอบด้วยวาจา คำวาจาสุภาษิตเป็นวาจาที่ควรประพฤติปฏิบัติซึ่งจะนำไปสู่สุคติสวรรค์ในภพภาคหน้าต่อไป

วาทุภพภาสิตสามารถสรุปได้ว่า วจีสจจริต 4 คือ การพูดเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ และเพ้อเจ้อ ไม่ควรประพฤติเพราะกล่าวโดยรวมไว้แล้ว การประพฤติทางวาจาเช่นนี้มีประโยชน์น้อย และเกิดโทษมาก พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงโทษของวจีสจจริต 4 ไว้ดังนี้ ถ้าทำให้มาก เป็นเหตุให้ไปสู่นรก กำเนิดเป็นดิรัจฉานและภูมิและเปรต ส่วนโทษอย่างเบาเฉพาะข้อ

ก็คือ คำพูดปิดทำให้ถูกกล่าวคู่, พูดส่อเสียด ทำให้แตกจามิตร, พูดคำหยาบทำให้ได้ยินได้ฟังสิ่งที่ไม่น่าพอใจ, พูดเพื่อเจ้อทำให้มีวาจาไม่มีใครเชื่อถือ

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวจีสจจริตผู้วิจัยได้ศึกษาเอาไว้หลายท่าน ดังนี้

สุชาติ กาญจนวสีกุล (2545, หน้า 4 - 5) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ตัวบ่งชี้ที่เป็นพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนด้วยการให้คณะครูร่วมกันแสดงความคิดเห็นเรื่องสาเหตุของปัญหาจริยธรรมของนักเรียน ได้ข้อสรุปว่าสาเหตุของปัญหาจริยธรรมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา มี 4 ประเด็นคือ 1. สาเหตุจากนักเรียน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในเรื่องจริยธรรมไม่เพียงพอ มีปมด้อยทางด้านจิตใจและร่างกาย ขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติตนในทางที่ดีงาม ขาดการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อสังคม สาเหตุจากครอบครัว ได้แก่ พ่อแม่หย่าร้างหรือครอบครัวแตกแยก ครอบครัวขาดความเอาใจใส่ ขาดความอบอุ่น ผู้ใหญ่ในครอบครัวประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี ครอบครัวมีฐานะยากจน สาเหตุจากสิ่งแวดล้อม แหล่งอบายมุขและสถานบันเทิงต่างๆ การเลียนแบบวัฒนธรรมที่ไม่พึงประสงค์ ยึดค่านิยมทางด้านวัตถุ ชุมชนเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี สาเหตุจากโรงเรียน ได้แก่ ขาดการส่งเสริมจริยธรรมในเชิงรุกครูประพฤติตัวเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี ครูขาดความเคร่งครัดในการลงโทษครูดูแลไม่ทั่วถึงและไม่เป็นธรรม

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, และไพเราะ พุ่มมัน (2544, หน้า 95 - 97) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีได้ข้อสรุปว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเยาวชนไทยควร มี 3 มิติ คือด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านความคิดความเชื่อ และด้านการปฏิบัติตนด้านความรู้ความเข้าใจได้แก่ 1) มีความรู้ความเข้าใจหลักและระเบียบการปกครองประเทศในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น 2) มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น 3) มีความรู้ความเข้าใจในความเกี่ยวโยงกันของสถานภาพของผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคมในเชิงซ้อน 4) มีความรู้ความเข้าใจการเมืองการปกครองในมิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนและการเมืองภาคประชาชนเข้าใจเรื่องของสิทธิชุมชน ทูตทางสังคมอันหลากหลาย 5) มีความรู้ความคิด เท้าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งในระดับประเทศและระดับโลกที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้อง กับประเทศไทย 6) มีความรู้ความสามารถในเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิถีชีวิตอย่างใหม่ตามควร แก่วิชาชีพของตนด้านความคิดเห็นทัศนคติ ได้แก่ 1) มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม 2) มีทัศนคติที่ดีต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร 3) เป็นผู้มีความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมือง 4) เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิตและค่านิยมอย่างไทย 5) เห็นคุณค่าและผดุงความเป็นชาติร่วมกับผู้อื่น 6) มีความคิดเห็นที่ทันสมัยด้านการปฏิบัติตน ได้แก่ 1) ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมาย กฎศีลธรรม และ กฎกติกาของชุมชนท้องถิ่นประเทศชาติ 2) ปฏิบัติตนตามหลักสิทธิหน้าที่ของพลเมือง 3) ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น 4) มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นเรื่องของการจรโลงความถูกต้อง ความเป็นระเบียบ ความดีงามของสังคมอย่างไรก็ตาม ลักษณะเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้อง

กระบวนการเรียนการสอนที่มีบรรยากาศแบบเปิดคือเปิดโอกาส เปิดความคิดและเปิดรับข้อมูลใหม่ที่เป็นปัจจุบัน มีกระบวนการจัดกิจกรรมและจัดหลักสูตรในลักษณะที่เป็นการข้ามรายวิชาหรือเชื่อมโยงเรื่องการพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนในทุกหลักสูตรและทุกกิจกรรมของโรงเรียน โดยครูและผู้บริหารต้องมีความรู้ความเข้าใจ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์และมีความมุ่งมั่นชัดเจนในการพัฒนาผู้เรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2548, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง คุณลักษณะเด็กไทยที่พึงประสงค์ โดยสอบถามจากนักเรียน ครู และผู้ปกครองของสถานศึกษาในสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาทั้ง 175 เขตโดยแบ่งคุณลักษณะออกเป็น 7 ด้าน คือ ด้านลักษณะนิสัย สุขภาพ ความรู้อาชีพความสามารถ ทักษะการประกอบอาชีพ เทคโนโลยี ความรับผิดชอบต่อสังคม และความเป็นไทย และพบว่า คุณลักษณะเด็กไทยที่พึงประสงค์ในทัศนะของนักเรียนครู และผู้ปกครอง 20 อันดับแรก คือ 1) มีความจงรักภักดีต่อ 2) ไม่ติดยาเสพติด 3) ร่างกายแข็งแรง 4) เชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ 5) มีจิตสำนึกในความ เป็นไทย 6) ใช้คำว่าสวัสดิ์ในกาาร 7) มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ 8) มีน้ำหนักรและส่วนสูงตาม 9) มีทัศนคติที่ดีต่ออาหารไทย 10) มีความรู้และใช้ภาษาไทย 11) ร่าเริงมีชีวิตชีวาสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ 12) มีบุคลิกภาพดี 13) เชื่อฟังคำอบรมสั่งสอนปราศจากโรคภัยไข้ เจ็บของครูอาจารย์ 14) มีสติปัญญาสมบูรณ์ 15) มีจิตใจแจ่มใส 16) ใช้สิทธิอันพึงมีตามกฏหมาย ระบอบประชาธิปไตย 17) รู้จักใช้ หวงแหน ส่งเสริมภูมิปัญญาไทย 18) สามารถสืบสานและ เกณฑ์มาตรฐานถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย 19) สามารถเล่นกีฬาได้อย่างน้อย 1 อย่าง และ 20) อนุรักษ์การแต่งกายได้อย่างถูกต้องแบบไทย

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล (2529, หน้า 164) ได้ศึกษาคุณสมบัติของค่านิยม พื้นฐานทาง จริยธรรมของคนไทย โดยให้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับค่านิยมพื้นฐานทางจริยธรรมของคน ไทยจำนวน 10 ค่านิยม ได้แก่ ความซื่อสัตย์ การยึดหลักการ ความกตัญญูรู้คุณ ความเสียสละ ความรับผิดชอบการมีวินัยในตนเอง การยึดตัวบุคคล ความมีน้ำใจเมตตา การตรงต่อเวลา การพึ่งพาอาศัยกัน ผลการวิจัยพบว่า ค่านิยมทางจริยธรรมของคนไทยมีความสำคัญลดหย่อน กันตามลำดับ ดังนี้ ความรับผิดชอบ การมีวินัยในตนเอง ความซื่อสัตย์ การยึดหลักการ ความกตัญญูรู้คุณ ความเสียสละ ความมีน้ำใจเมตตา การตรงต่อเวลา การพึ่งพาอาศัยกัน การยึดตัว บุคคล

ทิฆัมพร สุภาพ (2535, หน้า 154) ทำการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์กิจกรรมนักเรียน ที่ ส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา พบว่า แต่ละกิจกรรมให้เกิด คุณลักษณะทางจริยธรรม เมื่อพิจารณาภาพรวม คุณลักษณะทางจริยธรรมส่วนใหญ่ ที่เกิดจากกิจกรรมนักเรียน ได้แก่ความรับผิดชอบต่อ ความมีระเบียบวินัย ความใฝ่รู้

สุนัย อยู่สุข (2529, หน้า 64, 116) ได้ศึกษาถึงเรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนาและความประพฤติของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย

ผลการวิจัยว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตการศึกษาที่ 11 มีความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และความประพฤติอยู่ในเกณฑ์ที่เห็นเกี่ยวกับค่านิยมอยู่ในระดับสูง แสดงให้เห็นว่าวิธีการอบรมสั่งสอนเสริมสร้างและพัฒนาให้นักเรียนเห็นคุณค่าของขนบธรรมเนียมประเพณีและคำสั่งสอนของศาสนาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

ชาญชัย ยมคิษฐ์ (2528, หน้า 129) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติตามศีล 5 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตการศึกษาที่ 6” เพื่อศึกษาสภาพการปฏิบัติตามศีล 5 และศึกษาลำดับความสำคัญของปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีล 5 ตามคำรายงานของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตการศึกษาที่ 6 ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติตามศีล 5 ของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีค่าเฉลี่ย 96.40 และนักเรียน 50.50 ปฏิบัติสูงกว่าค่าเฉลี่ย และปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติตามศีล 5 ของนักเรียน มี 4 ปัจจัยเรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้ คือ ความประพฤติของเพื่อน ลักษณะของเพื่อน การอบรมเลี้ยงดูของผู้ปกครองและความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพ (2542, หน้า 3) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาทัศนะเรื่องศีล 5 ของชาวพุทธไทยปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีการฆ่าสัตว์” ได้ข้อสรุปว่า หลักปฏิบัติพื้นฐานของสังคมมนุษย์ที่มีมาแต่เดิมและเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของชาวพุทธ ฝ่ายฆราวาส ข้อปฏิบัติอื่นๆ เฉพาะส่วนที่เป็นวินัยขยายออกไปจากศีลเป็นส่วนมาก ศีล 5 มีความสำคัญเพราะเป็นหลักปฏิบัติเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและสามารถกระทำความดีอย่างอื่น ๆ ต่อไปได้

พระสมพงษ์ ดิกขธมฺโม (2541, หน้า 82) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องมุสาวาทาในพุทธปรัชญาเถรวาท” ได้ข้อสรุปว่ามุสาวาทาเป็นคำพูดและการกระทำที่ก่อให้เกิดปัญหาความทุกข์และความสับสนวุ่นวายในสังคม มีความหมายตรงกันข้ามกับความสัตย์จริงครอบคลุมถึง กายทุจริต มโนทุจริต มิฉฉาวจา วาจาทุพภาสิต และมิฉฉาอาชีวะทั้งหมด เมื่อมีการละเมิดศีลข้อใดข้อหนึ่งเกิดขึ้นในที่ใด การละเมิดข้อมุสาวาทาก็เกิดขึ้นในที่นั้นด้วย โดยมีมูลเหตุมาจากอกุศลกรรมบถ ทำให้อยากได้ผลประโยชน์ของคนเอาไว้และทำลายผลประโยชน์ของผู้อื่น หรือโยนความผิดให้กับคนอื่น ด้วยการทำผิดในข้อปกณาติบาตบ้าง อทินนาทานบ้าง กาเมสุมิฉฉาจารย์บ้างและอื่น ๆ บ้าง ทำให้เกิดความกลัวจากการกระทำผิดกลัวถูกตำหนิ ประณามสาปแช่ง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องพ้นผิดพ้นโทษเอาชีวิตรอด จึงเป็นเหตุให้เกิดการละเมิดศีลข้อมุสาวาทาเกิดขึ้น

พระมหานงมานิช พลราชม (2548, หน้า 53) ได้วิจัยและพัฒนาเรื่อง การพัฒนาการปฏิบัติตามหลักศีล 5 ในฐานะพุทธศาสนิกชน ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสุวิทย์วิทยา พบว่า ในด้านความรู้นักเรียนไม่รู้ว่าการพูดเท็จกับบิดามารดาหรือผู้ปกครองเพื่อให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองสบายใจ ร้อยละ 77.14 การพูดจาถูกเหยียดหยามเพื่อนนักเรียนที่ด้อยกว่าคนถือเป็นการกระทำผิดศีล ร้อยละ 67.14 พูดเท็จกับเพื่อนนักเรียนถือว่าเป็นการกระทำผิดศีล ไม่รู้ร้อยละ 46.07

วงศ์กร เจียมเผ่า (2529, หน้า 92) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการอบรมเยาวชนเพื่อป้องกันปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า การเทศนา อบรมและสั่งสอนจะมีส่วนช่วยปลูกฝังจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชน ร้อยละ 97.3 เห็นด้วยว่าเด็กเยาวชนจะสามารถนำหลักธรรมที่ได้รับการอบรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ร้อยละ 90.6 และเห็นว่าปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนในปัจจุบันส่วนหนึ่งเพราะขาดการปลูกฝังคุณธรรม ร้อยละ 93.0 พระสงฆ์ยังมองเห็นว่าเด็กและเยาวชนในปัจจุบันขาดการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมอยู่ ร้อยละ 92.8 และเห็นว่าเด็กและเยาวชนที่มีโอกาสใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาจะมีแนวโน้มที่จะกระทำผิดน้อยกว่าเด็กและเยาวชนที่ไม่ได้ใกล้ชิดร้อยละ 90.9 การเทศนา อบรมและสั่งสอนของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ เห็นด้วยว่าถ้ามีการรณรงค์ให้ความสำคัญต่อบทบาทในการเทศนา อบรมและสั่งสอนของพระสงฆ์เพื่อปลูกฝังจริยธรรมกับเด็กและเยาวชนแล้วปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนจะลดลงมาก ร้อยละ 95.1

รัชชชัย เกื้อเกตุ (2542, หน้า 110) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมพุทธบุตรของวัดปัญญาบันฑิตาราม” ซึ่งส่งผลการศึกษาพบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีความคาดหวังว่าจะได้ทำหน้าที่ให้เป็นคนดี ได้ปฏิบัติธรรมได้ระเบียบ ได้ทำความดี ได้เข้าใจศาสนามากขึ้นและได้สัมผัสธรรมชาติ และในส่วนเนื้อหาด้านวิชาการพบว่า มีความเหมาะสม ในการฝึกอบรมให้กับนักเรียน เป็นบุตรที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดี ของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติและเป็นสาวกที่ดีของศาสนา ด้านวิธีการพบว่า เป็นวิธีการ ที่ดีสามารถฝึกอบรมให้นักเรียนเข้าใจในกิจกรรมและเนื้อหาสาระเป็นอย่างดี

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การถ่ายทอดทางศาสนาอาจจะมีได้หลายวิธี ด้านการอบรมสั่งสอนการกระทำคนเป็นแบบอย่างในการนับถือศาสนา การส่งเสริมให้เด็กปฏิบัติตามหลักศาสนา ซึ่งวิธีการเหล่านี้จะให้ผลแตกต่างกันได้ การเลียนแบบเป็นการเรียนรู้ทางสังคมที่สำคัญวิธีหนึ่งซึ่งสามารถอธิบาย ถ่ายทอดทางวัฒนธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ หลักทางจิตวิทยามีอยู่ว่า ถ้าให้เด็กกระทำและรับส่งเสริมจะเป็นการปลูกฝังที่ส่งผลต่อการปฏิบัติมากรองลงมาคือ การทำให้เด็กดูเป็นตัวอย่าง ส่วนการพูดจามักจะให้ผลน้อย โดยเฉพาะเมื่อผู้ใหญ่ไม่กระทำตามที่คนได้พูดสั่งสอนหรือการกระทำตรงข้ามกับที่สั่งสอน

จากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวสรุปได้ว่าการที่ผู้ผ่านการอบรมและการจัดกิจกรรมในชมรม การบันทึกความดี จะสามารถนำความรู้ความเข้าใจไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองหรือพัฒนาสังคมได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นสามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นกลวิธีที่สนับสนุนความหมายของบุคคล และกลุ่มบุคคล และขบวนการเคลื่อนไหว ที่ท้าทายและต่อต้านความไม่เสมอภาคในสังคม และเป็นความพยายามที่จะขจัดการเอารัดเอาเปรียบ โดยการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจะแสดงบทบาทของผู้ปลดปล่อยในกระบวนการเรียนรู้ ด้วยการส่งเสริมการพัฒนาให้เกิดความเข้าใจ ในปัญหาสังคมอย่างแท้จริง และเอาชนะปัญหาเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ การวิจัยอย่างมีส่วนร่วม จึงไม่อ้างว่าตนเองเป็นกลางเหมือนการวิจัยอื่นๆ แต่เรียกร้องให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่เป็น ประชาธิปไตยระหว่างผู้ที่ร่วมอยู่ในกระบวนการวิจัยทุกฝ่าย ซึ่งปฏิสัมพันธ์ที่เป็นประชาธิปไตย นี้ ขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มผู้ร่วมในการทำวิจัย โดยมีความมุ่งหมายที่จะ แก้ไขการกดขี่การเอารัดเอาเปรียบในสังคมให้หมดไป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นการรวมทั้งการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการวิจัย เชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่เป็นการศึกษาภาคประชาชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลทั้งนี้ในการดำเนินการวิจัยทุก ขั้นตอน ชุมชน ชุมชน หรือสมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

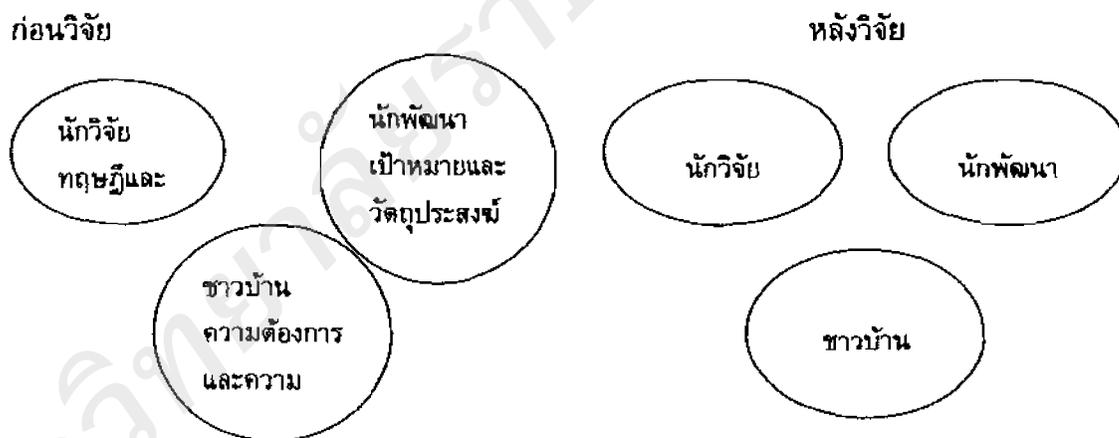
กมล สูดประเสริฐ (2540, หน้า 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ อย่างมีส่วนร่วม (PAR) คือการวิจัยค้นคว้าและความรู้ตามหลักของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ แบบเดิม ต่างกันแต่เพียงว่า PAR นั้นมุ่งมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ไขปัญหาในการพัฒนา และเป็นการศึกษาที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัย และในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540, หน้า 31) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ อย่างมีส่วนร่วมไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัย ที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกรักษา กลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยนั่นเอง โดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย กระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การปฏิบัติ

สุภางค์ จันทวานิช (2547, หน้า 67-73) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ว่าหมายถึงวิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จาก ประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่ การกำหนดปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริม กิจกรรม

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2547, หน้า 31) กล่าวว่า PAR อาจนิยามได้ว่า เป็นวิธีที่ช่วย ประชาชนให้สามารถควบคุมชีวิตของเขาเอง ผ่านกระบวนการสหวิชาการ โครงสร้างความรู้ใหม่ เกิดขึ้นจากการผสมผสานความรู้ที่เป็นทางการเข้าด้วยกัน แล้วใช้ความรู้ใหม่นั้นเปลี่ยนแปลง หรือปฏิรูปความเป็นจริงในสังคมของเขา

7.1 ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูลอยู่กับความจริงเป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การปฏิบัติใดๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงต้องเริ่มจากชาวบ้านไม่ใช่เริ่มจากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนา แต่ฝ่ายเดียว ผู้เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกันกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาทของทั้งสองฝ่ายที่ต่างฝ่ายเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการศึกษาแบบผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนารวมทั้งความต้องการกับความรู้ของชาวบ้านดังกล่าวประกอบ

ภาพ 1 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ที่มา : (สิทธิรัฐ ประพุทธินิติสาร, 2545, หน้า 23)

7.2 เทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(PAR) หมายถึง เครื่องมือ และวิธีการของผู้วิจัย ที่วิจัย ที่จะใช้ทำงานกับชุมชนอย่างมีส่วนร่วม อันเป็นความพยายามที่จะให้ชาวบ้านแกนนำชุมชน นักวิจัยชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิดวางแผนแก้ปัญหาชุมชนร่วมกัน เทคนิคที่ใช้จึงควรพิจารณาเลือกใช้ตามความเหมาะสม ดังนี้

พิชิต ฤทธิ์จรรยา (2547, หน้า 236) ให้ความหมายไว้ว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) การสังเกต เป็นวิธี / เทคนิคของการวิจัยหรือการศึกษาต่าง ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริงสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลที่ถูกต้องซึ่งการสังเกตนี้ คือการใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า ศึกษาให้ทราบถึงพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการวิจัย การสังเกตที่ใช้สำหรับการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ อาจแบ่งออกได้หลายประเภท เช่น การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เป็นต้น แต่การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม นั้น มักจะใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ซึ่งการสังเกตวิธีนี้ ผู้สังเกตจะเข้าไปร่วมอยู่ด้วยในหมู่ผู้ถูกสังเกตและทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งการเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ถูกสังเกตนี้ อาจเป็นในลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ ในกิจกรรม และบทบาทเช่นเดียวกันโดยผู้ถูกสังเกตจะไม่วิวว่ากำลังถูกสังเกต พฤติกรรม อาจเป็นลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมไม่สมบูรณ์ในกิจกรรมผู้สังเกตและผู้ถูกสังเกต ให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกันผู้ถูกสังเกตจะรู้ว่ากำลังถูกสังเกต การสังเกตแบบนี้นิยมใช้กันมากในการศึกษาชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม จะต้องประกอบไปด้วยกระบวนการ 3 ขั้นตอน คือ การสังเกต การซักถาม และการจดบันทึก

7.3 เทคนิคการประชุมกลุ่ม (Focus Group) เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ในการศึกษา/หาข้อมูลที่ต้องการแต่วิธีจำเป็นต้องการเตรียมการ / วางแผนอย่างเหมาะสม และหัวข้อที่จะสนทนากลุ่มนั้นต้องเป็นเรื่องที่กลุ่มนั้นต้องเป็นเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจด้วย โดยปกติจะให้มีการนั่งสนทนากันระหว่างผู้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มประมาณ 6 -12 คน แต่อาจมีข้อยกเว้นให้มีได้ประมาณ 4-5 คน ในบางกรณี ระหว่างการสนทนานั้นจะมีผู้คอยประเด็นการสนทนาเรียกว่าผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้คอยชักจูงให้สมาชิกในกลุ่มแสดงความคิดเห็นร่วมกัน รวมทั้งสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองภายในกลุ่มด้วย

จุดมุ่งหมาย/วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเนื้อหาสาระที่เป็นประเด็นเฉพาะด้าน
2. เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียกับประเด็นนั้นๆ แสดงความคิดเห็นให้ข้อมูล
3. เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ปาริชาติ วลัยเสถียร, และคณะ (2543, หน้า 105-106) กล่าวถึง องค์ประกอบ

1. บุคลากรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1.1 ผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ เป็นผู้ที่มิบุคคลิคติ สุภาพอ่อนน้อม และมีมนุษยสัมพันธ์ ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้รู้ความต้องการและวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนในแต่ละครั้งเป็นอย่างดีด้วย

1.2 ผู้จดบันทึกการสนทนา (notetaker) ผู้จดบันทึกการสนทนาจะต้องรู้วิธีว่าทำอย่างไรจึงจะจดบันทึกได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะจะต้องจดบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นระหว่างการสนทนาด้วย

1.3 ผู้ช่วย (assistant) ผู้ช่วยจะเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือทั่วไปในขั้นเตรียมการจัดสนทนา เช่น เตรียมสถานที่ จัดสถานที่ บันทึกเสียง เป็นต้น

1.4 ผู้ร่วมสนทนาเพื่อให้ข้อมูลหรือให้ข้อคิดเห็นต่างๆ ประมาณ 6-12 คน

2. แนวทางในการสนทนากลุ่ม ควรต้องจัดแนวทางในการสนทนากลุ่มและจัดลำดับหัวข้อในการสนทนา ในทางปฏิบัติอาจยึดหยุ่นได้จากบรรยากาศในการสนทนาที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้ดำเนินการสนทนาอาจจะได้ประเด็นซึ่งไม่ได้คาดคิดเอาไว้ก่อนจากผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาสามารถชักจูงได้

3. อุปกรณ์สนาม อุปกรณ์สนามที่ควรเตรียม ได้แก่ เครื่อง บันทึกเสียง เทป ถ่านวิทยุ สมุดบันทึก และดินสอ เป็นต้น

4. แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ควรจัดเตรียมแบบฟอร์ม สำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มไว้ด้วย

5. ส่งเสริมสร้างบรรยากาศ เช่น เครื่องดื่ม ขนมคบเคี้ยวบุหรี สิ่งของดังกล่าว จะเป็นสิ่งที่เสริมบรรยากาศความเป็นกันเองระหว่างผู้มีส่วนในการสนทนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

6. ของสมนาคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนา แม้จะเป็นสิ่งที่เล็กน้อย แต่ในทางจิตวิทยาแล้วเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจของผู้ที่ทำการสนทนา

7. สถานที่และระยะเวลา อาจจะเป็นบ้าน ศาลา วัด ไร่ ไร่ไม้ ที่มีอากาศถ่ายเท ได้สะดวก ห่างไกลความพลุกพล่าน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีสมาธิในเรื่องต่างๆ ที่กำลังสนทนา ส่วนระยะเวลาในการสนทนาโดยทั่วไป ไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม

8. หัวข้อและประเด็นสนทนากลุ่ม เพื่อประเด็นที่จะให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้พูดคุย เสนอความคิดเห็น ซึ่งจะต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าและสอดคล้องกับความสนใจของผู้เข้าร่วมสนทนา

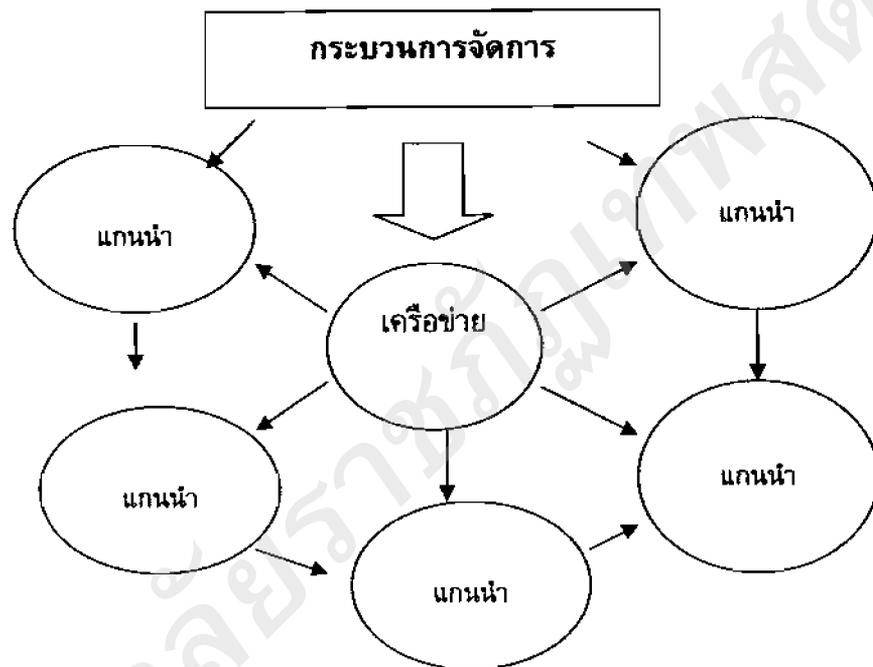
7.4 เจเนอไซของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เจเนอไซของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ ปัจจัยที่จะส่งผลให้ PAR ประสบผลสำเร็จ และสิ่งสำคัญ คือ ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงานวิจัยที่ต้องอาศัยทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วย นักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน จะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. นักวิจัยจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้สึกร่วม คือมีความรู้สึกที่ดีกับชาวบ้าน และทำอย่างที่มีรู้สึกเช่นเดียวกับชาวบ้านเอาใจเขามาใส่ใจเรา และทำทุกอย่างที่รู้สึกนั้นๆ

2. การแสดงความจริงใจ นักวิจัยและพัฒนาต้องแสดงความเป็นมิตรอย่างจริงใจ ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกที่ชื่นชมไว้วางใจ (กชกร ชิดะวงศ์, 2544, หน้า 35)

3. ความคิดเชิงบวก (Positive thinking) ของนักวิจัย และนักพัฒนา คือ ความรู้สึกดีต่อชาวบ้าน มองเห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านและชุมชน ไม่คิดว่าชาวบ้านและชุมชน คือ ความว่างเปล่าที่ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ รอเพียงการวางของไปให้เต็ม เช่นแนวคิดเก่าที่ผ่านมา

4. การสร้างเครือข่ายการทำงานในพื้นที่เนื่องจากนักวิจัยและพัฒนาไม่ใช่บุคคลในชุมชนที่อยู่กับชุมชนตลอด การส่งเสริมเครือข่ายที่เข้มแข็งโดยการสร้างการเรียนรู้ในการทำงานให้กับชาวบ้านสร้างแกนนำและปฏิบัติด้วยตนเองจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ในการพึ่งตนเองได้ส่งผลให้กระบวนการ PAR ประสบผลสำเร็จได้อีกทางหนึ่ง ดังภาพประกอบ

ภาพ 2 เครือข่ายกระบวนการจัดการชุมชน

5. ยึดหลักการมีส่วนร่วมและความเสมอภาคกันในสังคม นักวิจัยและนักพัฒนาจะต้องตระหนักเสมอว่า ประชาชนทุกคนมีความเท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอนของการวิจัย มิใช่การมีส่วนร่วมในอดีต ทั้งเป็นเพียงผู้มีส่วนร่วมสนับสนุนทุนหรือจัดสถานที่เท่านั้น หากแต่เป็นผู้วิจัยเท่าเทียมโดยการจัดเวทีประชาคมเพื่อให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นในการวิจัยและพัฒนาชุมชน

6. การทบทวนหลักการและกระบวนการ PAR ทั้ง 3 ฝ่าย ซึ่งประกอบด้วย นักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน จะต้องเข้าหลักการของ PAR ที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดการเข้าใจ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะชาวบ้านที่ต้องรู้ถึงบทบาทของตนเองที่เพิ่มมากขึ้นในการวิจัยรูปแบบนี้ และทุกคนต่างรู้ว่าบทบาทหน้าที่ของตนคืออะไรมีการแบ่งงานกันอย่างชัดเจน

7. ชาวบ้านเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง การที่จะไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนหรือจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นก็จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนจะต้องมีความเข้มแข็งชาวบ้านมีจิตสำนึกแห่งการมีส่วนร่วม เห็นคุณค่าในตนเอง ก็จะส่งผลต่อการกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ยั่งยืนต่อไป

7.5 อุปสรรคหรือข้อจำกัดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

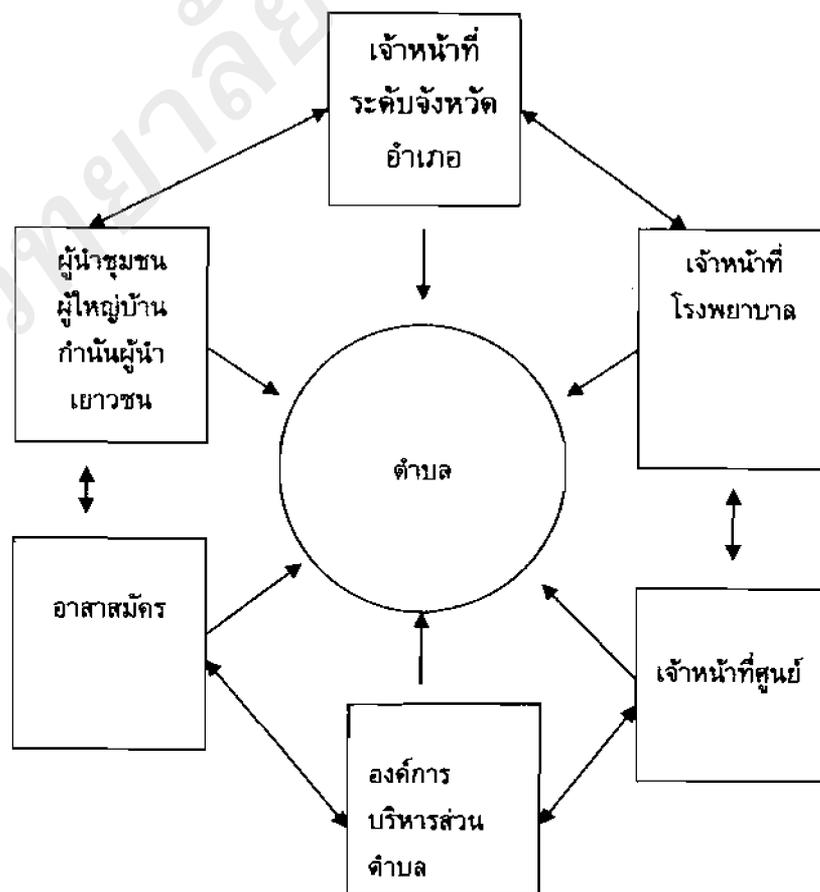
อาจแบ่งออกได้เป็นอุปสรรคที่เกิดจากผู้วิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน ซึ่งข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นคือ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ยังคงจะเริ่มจากคนภายนอกชุมชนซึ่งเป็นผู้ชำนาญทางวิชาการในสาขาใดสาขาหนึ่งหรือโดยกลุ่มภายในชุมชนเองที่มีทักษะในการเป็นผู้นำและมีแรงบันดาลใจในการริเริ่มโครงการ
2. การเลือกพื้นที่ที่ห่างไกลจากนักวิจัย พื้นที่ที่ห่างไกลก็เป็นอุปสรรคอีกด้านหนึ่งที่ส่งผลให้การวิจัยที่เกิดขึ้น ไม่เกิดจากการประสานงานของทั้ง 3 ฝ่ายร่วมกัน เนื่องจากผู้วิจัยส่วนใหญ่มักเป็นนักวิชาการที่อยู่ภายนอกชุมชน หากชุมชนอยู่ห่างไกลมาก นักวิจัยอาจมีเวลาหรือลงศึกษาและปฏิบัตินานๆ ครั้ง
3. บางครั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยังคงเป็นเพียงผู้นำของชุมชนที่เข้ามาบทบาทในการวิจัย ผลของการวิจัยจึงตอบสนองแต่เพียงความต้องการของผู้นำชุมชนเท่านั้นชาวบ้านยังคงไม่ได้รับประโยชน์จากการวิจัย
4. นักพัฒนาส่วนมากเป็นเจ้าของที่จากภาครัฐจึงมีข้อจำกัดของทุนในการวิจัยที่ต้องรอรับการสนับสนุนจากรัฐ และการตัดสินใจทำงานหรือในบางครั้งถูกรวบงำจากผู้มีอิทธิพลในพื้นที่
5. ชาวบ้านไม่เกิดจิตสำนึกแห่งการพัฒนา ไม่ตื่นตัวที่จะเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะมีผู้นำชุมชนที่ไม่เข้มแข็ง ไม่เสียสละ ไม่ทุ่มเท เอาจริงเอาจังย่อมจะเป็นอุปสรรคหนึ่งแห่งการพัฒนา

7.6 กระบวนการที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

1. กรมการพัฒนาชุมชน (2543, หน้า 5-10) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning) ว่าเป็นกระบวนการในการพัฒนาที่พยายามส่งเสริมให้คนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเกิดพลังอย่างสร้างสรรค์ ทั้งทางความคิดและการทำงาน เพื่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาของประชาชนในชุมชนนั้น จะต้องมีเทคนิคในการระดมสมองร่วมกัน โดยผู้นำชุมชนและประชาชน จะต้องมีความระดมความคิด การวางแผนและการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดข้อสรุปของงานที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน วิธีการที่สามารถนำมาใช้สำหรับประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งปฏิบัติมาแล้ว ในชุมชนและบังเกิดผลดี ดังภาพประกอบ

การพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

ภาพ 3 การพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

2. กระบวนการระดมการสร้างสรรค์ (apparition influence control : AIC) กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์เป็นเทคนิคในการ ระดมความคิดการวางแผนและการทำงาน ร่วมกัน ซึ่งการพัฒนาแนวสถาบัน organizing for development (odll) โดยการก่อตั้งของ dr. william e smith และ ms turid sato สำหรับประเทศไทยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา ประเทศไทย (TDR) ได้นำเข้ามาทดลองและเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย (TDR) ร่วมกับสมาคมพัฒนาประชากรและ ชุมชน (PDR) และกล่มพัฒนาชุมชนได้นำเอาแนวคิดนี้ไปดัดแปลงและฝึกปฏิบัติในระดับ หมู่บ้าน และตำบลอย่างได้ผลกระบวนการนี้จะมีเหมาะสมกับพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม ของคนไทย (สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร, 2548 , หน้า 49-90)

3. กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์เป็นวิธีการระดมและแลกเปลี่ยนความคิด เห็นของผู้ร่วมประชุมโดยการวาดภาพหรือใช้สัญลักษณ์ และด้วยเหตุที่ร่วมประชุมต้องฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น แม้ไม่ชอบหรือไม่ตรงกับความคิดเห็นของตนนั้นคือวิธีการสร้างสรรค์ บรรยากาศการประชุมที่ทุกคนมอบให้แก่กัน โดยเฉพาะบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันจากกันที่ ต้องช่วยกันทำงาน จะเป็นพลังทำให้ผลการพัฒนาสู่นาคคที่วางไว้ร่วมกันในที่สุด (กรมการ พัฒนาชุมชน, 2543, หน้า 38)

4. ขั้นตอนการดำเนินการวิธีการระดมความคิดในกระบวนการระดมพลัง สร้างสรรค์ จะทำการแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย กลุ่ม 8-10 คน แล้วระดมความคิด แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย

4.1 ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation หรือ a) คือขั้นตอนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยการทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชมคนอื่น โดยไม่รู้สึกรัง หรือ แสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ ขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดง ความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างประชาธิปไตย แบ่งเป็น 2 ช่วง

A1 = การวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบัน

A2 = การกำหนดอนาคตของหมู่บ้านว่าต้องการพัฒนาในทิศทางใด

4.2 ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence หรือ I) คือการใช้ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือ ยุทธศาสตร์ ที่จะ ทำให้ บรรลุวิสัยทัศน์หรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุด ในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสทัดเทียม กันที่จะให้ข้อคิดเห็น ว่า วิธีการสำคัญที่ทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ประกอบด้วยขั้นตอนการหาแนวทาง ในการพัฒนาหมู่บ้านและหาเหตุผลตามความเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมแบ่งเป็น 2 ช่วงคือ

L1 = การคิดโครงการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์

L2 = การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ

คือกิจกรรมที่ชาวบ้านทำตัวเอง กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเองบางส่วนโดยร่วมกับภายนอก ทั้งความรู้ทรัพยากรการจัดการกิจกรรมหรือโครงการที่สามารถขอจากรัฐ

4.3 ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (control หรือ c) คือการนำวิธีการสำคัญมา กำหนดเป็นแผนปฏิบัติการอย่างละเอียดว่า ทำอะไรมีหลักการสาเหตุอย่างไร มีเป้าหมาย อย่างไร ใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณ ค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใด จะมีรายได้จากการดำเนินการดังกล่าวหรือไม่ ถ้ามีจะมีประมาณเท่าไร และรายละเอียดอื่น ๆ ตามที่ ตามที่ควรระบุไว้ แบ่งเป็น 2 ช่วง

C1 = การแบ่งกลุ่มรับผิดชอบ

C2 = การตกลงรายละเอียดการดำเนินงาน

5. ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการดำเนินการตามกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์

5.1 กระบวนการ ต้องดำเนินการตามขั้นตอน จะข้ามและสลับขั้นตอนไม่เน้น ให้มีการระดมความคิดอย่างทั่วถึงและเน้นบรรยากาศของการให้อภัยที่ทุกคนมอบแก่กัน

5.2 เทคนิคระดมความคิด ช่วยร่วมพลังแห่งปัญญาและพลังความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลเป็นพลังพัฒนา โดยใช้หลักมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย

5.3 เทคนิควาดภาพ เป็นเทคนิคที่ช่วยให้ผู้ร่วมประชุมสร้างสรรค์ความคิดและสื่อออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ไม่ยาก ทั้งการรวมความคิดเห็นก็ทำได้ง่ายกว่าข้อเขียนอีกด้วย

5.4 การเตรียมชุมชน ผลของการระดมความคิดจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับ การที่ผู้ร่วมประชุมตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมและเข้าใจในความจำเป็นของการประชุมเพียงใด

5.5 ผู้ประชุม ความเป็นตัวแทนจากกลุ่มและองค์กรประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้โอกาสหรือองค์กรสตรีเพราะจะช่วยให้แผนพัฒนาควบคุมด้านต่างๆ มากขึ้น

5.6 ผู้ดำเนินการ นอกจากทักษะในการนำและสรุปเนื้อหา ผู้ดำเนินการต้องชัดเจนในทุกขั้นตอนของกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ เป็นผู้มีไหวพริบสามารถ ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ได้ดี สามารถสร้างบรรยากาศ ควบคุมขั้นตอนและเวลาให้เป็นไปตามกระบวนการ(ยืดหยุ่นได้อย่างเหมาะสม)รวมถึงความรับผิดชอบในการวิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศของประชุม

5.7 สถานที่มีขนาดกว้างพอต่อการทำกิจกรรมของกลุ่มมีฝาผนังและกระดานสำหรับการติภาพ และสามารถนำเสนอภายในกลุ่มได้ โดยไม่รบกวนกันและควรเป็นสถานที่อยู่ ที่อยู่ในอาณาบริเวณที่สะดวกต่อการเดินทาง

6. ผู้เข้าร่วมกระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน ควรมีความหลากหลาย ไม่ยึดให้กลุ่มมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งตายตัว บางกิจกรรมอาจใช้กลุ่มผสมกลุ่มเฉพาะ กลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย หรือใช้กลุ่มสนใจ ซึ่งลักษณะของกลุ่มกิจกรรม มีดังนี้

6.1 กลุ่มเฉพาะ (Stakeholders) คือกลุ่มของสมาชิกที่มีส่วนได้เสียร่วมกัน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำเกษตร ภารกิจงานใกล้เคียงกัน เช่น กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ระดับล่าง หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่หรือสถานการณ์ใกล้เคียง เช่นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลุ่มเฉพาะจะมีมุมมอง ประสบการณ์ ความชำนาญเฉพาะด้านที่มีคุณค่าการพิจารณาที่ละเอียด ในด้านต่าง ๆ

6.2 กลุ่มผสม (Mixed Group) คือ กลุ่มของสมาชิกที่มีความแตกต่าง หลากหลาย เช่น สมาชิกในกลุ่มที่ประกอบด้วยผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ความหลากหลายทำให้ได้ข้อมูล ข้อคิดเห็น ประสบการณ์หลาย ๆ ด้าน เกิดความครอบคลุม เห็นความเชื่อมโยงด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน ของสมาชิกกลุ่ม

6.3 กลุ่มสนใจ (Self-Selected Group) คือกลุ่มที่สมาชิกที่มีความสนใจและเลือกประเด็นเดียวกันมาทำงานร่วมกัน การตัดสินใจเลือกประเด็นเป็นการตัดสินใจส่วนบุคคล สนใจประเด็นเดียวกันจะร่วมตัวกันเป็นกลุ่มสนใจประเด็นนั้น ๆ

7. ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้

7.1 ผู้ร่วมประชุม จำนวนที่เหมาะสม คือ 50-60 คน ซึ่งจะถูกแบ่งออกเป็น กลุ่มย่อย (ไม่เกิน 10 คน)ทุกคนจะต้องค้นหาและวิเคราะห์ข้อมูลหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

7.2 ผู้นำสนทนาในกลุ่ม มีภารกิจที่จะต้องกระตุ้นและเปิดโอกาสให้สมาชิก ทุกคนแสดงความคิดเห็นออกมา คอยดูแลให้การทำงานเป็นไปตามกติกา และควบคุมพฤติกรรม ไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้น

7.3 ผู้จัดบันทึก ต้องบันทึกทุกอย่างให้กระชับ ชัดเจนและรวบรวมเพื่อนำเสนอต่อไป

7.4 โฆษกกลุ่ม มีหน้าที่นำเสนอความคิดของกลุ่มต่อที่ประชุมใหญ่

7.5 ผู้ควบคุมเวลา คือ การดูแลขั้นตอนการทำงานของกลุ่มให้สอดคล้องกับเวลา

7.6 ผู้ควบคุมแผ่นพลิก เป็นผู้เขียนชื่อสมาชิก และหัวข้อสนทนาพร้อมทั้ง ดึงประเด็นสำคัญมาเขียนลงแผ่นพลิกอย่างกระชับ และนำไปติดฝาผนังให้กลุ่มอื่นรับรู้ร่วมกัน

กระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน เป็นเครื่องมือที่ ช่วย ให้กลุ่มช่วยกันค้นหาแนวทางในการทำงาน ทีมดำเนินการจะคอยกระตุ้น เพื่อให้ผู้ร่วม ประชุม มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างทั่วถึง ข้อมูลที่ได้ จากการประชุมจะมีความหลากหลายจะถูกมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อ ช่วยกันปฏิบัติงานตามแผนที่วางตามแผนที่วางต่อไป ซึ่งเป็นการก้าวสู่อนาคตร่วมกันของชุมชน มากขึ้น โดยเฉพาะในหมู่บ้านราชการที่จะหันมายอมรับและศรัทธาในศักยภาพของชุมชนมากขึ้น

จากความหมายต่าง ๆ และนิยามข้างต้น สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วม (PAR) หมายถึง การวิจัยเพื่อการพัฒนาที่รวมการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participation research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) เข้าด้วยกันและเป็นเครื่องมือในการ

จัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะนักวิจัย ชุมชนและแกนนำชาวบ้าน มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาการหาแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนการดำเนินงานและติดตามประเมินผล เพื่อให้ผลของการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในการพัฒนา

การวิจัยนำไปสู่การพัฒนา (PAR) เป็นการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาทั้งวิธีการวิจัย พัฒนามนุษย์ โดยเฉพาะกลุ่มคนชายขอบเนื่องจากการวิจัยทั่วไปผลที่ได้รับมักจะไม่ถูกนำไปสู่การปฏิบัติจริง หรือนำไปปฏิบัติแต่ขาดการตระหนักถึงความเป็นมนุษย์ของประชาชนในชุมชน หากแต่ (PAR) จะมีจุดเน้นจากการได้ข้อสรุปผลของการวิจัย มาเป็นการเน้นที่กระบวนการและบริบทของการมีส่วนร่วมแทน ก่อให้เกิดการสร้างความรู้ความตระหนักให้เกิดขึ้นในตัวเองของประชาชน ประชาชนเกิดความมั่นใจในตัวเอง ทุกคนมีสิทธิ มีเสียง มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ เมื่อประชาชนเกิดการพัฒนาในตนเอง ยอมรับในตัวเองยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง / การพัฒนาสังคมไปในทิศทางที่เหมาะสมต่อไป

จากข้อจำกัดในเบื้องต้นนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่นักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้านจะต้องหาทางแก้ไข และร่วมกันขับเคลื่อนโดยอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายให้กระบวนการ PAR ประสบความสำเร็จให้ได้ เพื่อให้ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะพัฒนา กระตุ้นจิตสำนึกของความเท่าเทียมกัน มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ลดการพึ่งพาสังคมเพียงอย่างเดียว ย่อมจะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับชุมชน และเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

จากแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมสรุปว่า กระบวนการหรือวิธีการ เทคนิคการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ในแต่ละขั้นตอนจะมีความสำคัญอยู่ในตัวของมันเอง และวิธีการในแต่ละขั้นตอนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ทุกขั้นตอนในกระบวนการ มีความสัมพันธ์ และสอดคล้องกัน เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการมีส่วนร่วมย่อมก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชน สะท้อนปัญหาและความต้องการได้ถูกต้องตรงประเด็น คนนอกชุมชนที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชน ควรเป็นเพียงนักเชื่อมโยง คน ทักษะ กิจกรรม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ที่ดีขึ้นเท่านั้น ดังนั้น การส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จึงเป็นการสะท้อนถึงการพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชนที่ก่อให้เกิดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนและเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ นำทางไปสู่การมีเสรีภาพมรการตัดสินใจ และกำหนดอนาคตของตนเอง ประชาชนจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่ตนเองกระทำ องค์กรภายนอกเพียงแต่เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการและการพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชนโดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็งยั่งยืนต่อไป